

Пројекат финансира
Европска унија

ФИНАЛНИ ИЗВЈЕШТАЈ

о грађанском, нестраначком посматрању Општих Избора 2022. у БиХ

Пројекат дијелом суфинансира

Системска транспарентност у
изборном процесу (СТЕП пројекат)

Јануар, 2023.

САДРЖАЈ

1. САЖЕТАК	4
2. ПОЛИТИЧКИ КОНТЕКСТ	12
3. ОСНОВНЕ ИНФОРМАЦИЈЕ О ОПШТИМ ИЗБОРИМА 2022	14
4. ПРАВНИ ОКВИР И ИЗБОРНИ СИСТЕМ	15
4.1. Правни оквир	15
4.2. Изборни систем	19
5. ИЗБОРНА АДМИНИСТРАЦИЈА	20
5.1. Централна изборна комисија Босне и Херцеговине (ЦИК БиХ)	20
5.2. Локалне изборне комисије	22
5.3. Бирачки одбори	24
6. ПРЕДИЗБОРНИ ПЕРИОД	25
6.1. Регистравање политичких субјеката и кандидата/киња	25
6.2. Регистрација бирача/ица	26
6.3. Равноправност полова и учешће мањина у изборном процесу	27
6.4. Изборна кампања	27
6.5. Финансирање изборне кампање	29
6.6. Финансирање политичких странака	31
7. НЕПРАВИЛНОСТИ У ПРЕДИЗБОРНОМ ПЕРИОДУ И ИЗБОРНОЈ КАМПАЊИ	33
7.1. Преурањена изборна кампања	33
7.2. Ажурност Централног бирачког списка (ЦБС)	34
7.3. Трговина мјестима у бирачким одборима	35
7.4. Злоупотреба личних података у сврху регистрације бирача за гласање изван БиХ	36
7.5. Недозвољени притисци на бираче и куповина гласова	37
7.6. Злоупотреба јавних ресурса и јавних функција у сврхе кампање	38
7.7. Остале неправилности	39
8. ИЗБОРНИ ДАН	41
8.1. Отварање бирачких мјеста	41
8.2. Процес гласања	43
8.3. Затварање бирачких мјеста	46
8.4. Бројање гласова	46
8.5. Рад локалних изборних комисија	48
8.6. Излазност	50
9. НЕПРАВИЛНОСТИ НА ИЗБОРНИ ДАН	50
9.1. Извјештаји посматрача/ица изборног дана	50
9.2. Пријаве грађана/ки	51
10. ПОСТИЗБОРНИ ПЕРИОД	52
10.1. Утврђивање резултата избора	52
10.2. Заштита изборног права – примједбе и приговори	53
10.3. Имплементација изборних резултата	55
11. МЕТОДОЛОГИЈА ДУГОРОЧНОГ ПОСМАТРАЊА ИЗБОРА	56
12. О НАМА	58
12.1. О Пројекту „СТЕП“ и Коалицији „Под лупом“	58
12.2. Коалиција у бројкама	59
12.3. Изрази захвалности	59

СКРАЋЕНИЦЕ КОРИШТЕНЕ У ИЗВЈЕШТАЈУ

БиХ	Босна и Херцеговина
БД БиХ	Брчко дистрикт Босне и Херцеговине
БМ	Бирачко мјесто
БО	Бирачки одбор
ЦБС	Централни бирачки списак
ЦЦИ	Центри цивилних иницијатива
ЦГС	Центар за грађанску сарадњу
ЦИК	Централна изборна комисија
ДОН	Демократија, организовање, напредак
ЕСЉП	Европски суд за људска права
ФБиХ	Федерација Босне и Херцеговине
ФГТ	Форум грађана Тузле
ГИК	Градска изборна комисија
ГРЕКО	Група држава у борби против корупције Вијећа Европе
ИРРГ	Интерресорна радна група за измјене изборног законодавства
ЛИК	Локална изборна комисија
ОДИХР	Уред за демократске институције и људска права
ОХР	Уред Високог представника у БиХ
ОИК	Општинска изборна комисија
ОСЦЕ	Организација за сигурност и сарадњу у Европи
РС	Република српска
ЗР	Збирни резултати (образац)

1. САЖЕТАК

Узимајући у обзир цијели изборни процес, од дана расписивања избора па до потврђивања изборних резултата, Коалиција „Под лупом“ Опште изборе 2022. године у БиХ оцјењује као дјелимично нерегуларне.

Оваква оцјена резултат је свих забиљежених неправилности, посебно притисака на бираче и злоупотребе јавних ресурса у предизборно вријеме, те бројних неслагања изборних резултата, чиме је интегритет изборног процеса озбиљно нарушен, а повјерење јавности у изборни процес, чини се, никад ниже. Такође, општем незадовољству проведеним изборима у јавности доприноси и чињеница да су уочене неправилности и кршења Изборног закона БиХ остала без правовремене институционалне реакције и адекватних санкција.

Посматрачка мисија Коалиције „Под лупом“ оцијенила је да је изборни дан 2. октобра 2022. године на највећем броју бирачких мјеста протекао у складу са Изборним законом БиХ и подзаконским актима. Забиљежено је и да су примјетна побољшања неких сегмената изборног процеса у односу на претходне изборне циклусе, а што је добрим дијелом резултат имплементације 14 препорука Коалиције „Под лупом“ само за ове изборе тј. низа техничких унапређења у процесу гласања на изборни дан. У односу на раније изборне циклусе забиљежено је мање случајева злоупотреба помоћи при гласању и породичног гласања.

Општи избори у Босни и Херцеговини (БиХ) 2022. године организовани су и проведени у изазовном политичком тренутку. Период од одржавања посљедњих Општинских избора 2018. године обиљежен је непотпуном имплементацијом резултата избора, политичким блокадама функционисања власти, неиспуњавањем услова и приоритета Европске комисије (ЕК), глобалном пандемијом коронавируса, пропалим преговорима о изборној реформи, неповјерењем грађана/ки у изборни процес и институције, те покушајима блокаде одржавања и/или одгађања редовних избора.

Изборна реформа, предвођена представницима/цама политичких субјеката који партиципирају у власти на државном нивоу, уз модерацију представника/ица међународне заједнице, доживјела је неуспјех. Дуготрајан процес преговора политичких субјеката о рјешењима нагомиланих проблема у политичком и изборном систему државе, као и усвајање суштинских техничких унапређења кроз тзв. пакет интегритета изборног процеса, очекивано је подбацио због неспремности на компромис и тврдих, унапријед заузетих ставова, који се нису мијењали током преговора.

И за Опште изборе 2022. године наставила се пракса мијењања Изборног закона у изборној години, и то чак у периоду када су избори већ расписани. Иако су се измјене односиле на додатне механизме спречавања изборних неправилности током свих фаза изборног процеса, те имплементацију пресуде Уставног суда у случају Љубић и механизма којима се спречавају блокаде формирања власти, посебно у ФБиХ, мора се истаћи да се у БиХ поновно поступа супротно Кодексу добре праксе у изборним питањима Венецијанске комисије

Овај Кодекс наводи да није добро мијењати изборне прописе током изборне године. Поменуте измјене донио је Високи представник у БиХ (ОХР), користећи тзв. Бонске овласти, и то након што бх. политичари и доносиоци одлука нису ништа урадили по овим питањима.

Општи избори 2022. године расписани су у складу са одредбама Изборног закона Босне и Херцеговине (БиХ) и одржани у недјељу, 2. октобра 2022. године. На изборима су директно бирани чланови/ице Предсједништва БиХ, заступници/е државног и ентитетских Парламената те заступници/е у Скупштинама кантона у Федерацији Босне и Херцеговине. За све расписане изборне утрке укупно се бирало 518 носилаца мандата. За учешће на изборима, Централна изборна комисија БиХ (ЦИК БиХ) овјерила је 145 политичких субјеката (90 политичких странака, 17 независних кандидата и 38 коалиција). Право гласа на овим изборима имало је укупно 3.368.666 бирача и бирачица уписаних у Централни бирачки списак. Буџет за октобарске изборе 2022. године износио је нешто више од 12,5 милиона КМ.

У периоду од одржавања Локалних избора 2020. ЦИК БиХ је углавном наставила са напорима да се врати пољуљано повјерење грађана/ки БиХ у изборе, кроз дијелом повећану транспарентност као и разматрање пријављених и уочених неправилности, те изрицање санкција за исте. Међутим, процес утврђивања резултата, спорост у објави истих, велики број утврђених неправилности и неслагања резултата са бирачких мјеста са онима који су утврђени у Главном центру за бројање (ГЦБ), неусвајање и необјављивање извјештаја ГЦБ-а, изостанак санкција и/или изостанак информација о истрагама, поступцима за утврђивање прекршајне или кривичне одговорности, за бројна кршења Закона, дубоко су нарушили повјерење јавности у интегритет изборног процеса.

Као и у ранијим изборним циклусима, забиљежено је да значајан број политичких субјеката проводи активности изборне кампање прије њеног званичног почетка, посебно у сегменту плаћеног оглашавања на друштвеним мрежама. Настављајући праксу започету током изборног циклуса Локалних избора 2020., ЦИК БиХ новчано је санкционисала низ политичких субјеката и/или кандидата истих за плаћено оглашавање на друштвеној мрежи *Facebook* у времену прије почетка изборне кампање, укључујући и за случајеве ове неправилности које је пријавила Коалиција „Под лупом“. Поред плаћеног оглашавања на друштвеним мрежама, забиљежено је да су поједини политички субјекти започели са активностима које су *де факто* активности изборне кампање на терену, а које нису интерног страначког карактера, те да се у том смислу у великој мјери користи тзв. сива зона Изборног закона БиХ која изричито забрањује само плаћено оглашавање прије званичног почетка изборне кампање. Тренутна законска рјешења не познају санкције нити забрањују све ове остале активности изборне кампање, чиме се на одређени начин обесмишљава одређивање кампање у трајању од 30 дана, кад она у пракси траје далеко дуже.

Локалне изборе 2020. године обиљежио је рекордан број пријава за гласање путем поште, као и велики број забиљежених неправилности и злоупотреба у вези с тим. Једна од препорука Коалиције „Под лупом“ односила се на увођење додатних механизма чиме би се злоупотребе спријечиле. ЦИК БиХ је за изборе 2022. године кроз подзаконске акте прописала додатне механизме на начин да се пријаве за гласање изван БиХ достављају само електронски путем портала е-избори доступном на веб страници или путем факса. Различита постављена сигурносна ограничења су врло вјероватно утицала и на сам број пријава за гласање путем поште којих је за ове изборе било готово дупло мање у односу на изборе 2020. године.

Трговина мјестима у бирачким одборима између политичких субјеката забиљежена је у значајној мјери и у овом изборном циклусу. Наставио се тренд широм БиХ, гдје се одређени број политичких субјеката пријављује и овјерава за учешће на изборима у основним изборним јединицама у којима немају никакво дјеловање, општински одбор, службене просторије нити се планирају озбиљно надметати у изборној утрци, што може упућивати на закључак да се то ради са намјером да се оствари трговина мјестима у бирачким одборима. Коалиција „Под лупом“ је у претходном периоду провела истраживање и креирала анализу транспарентности рада бирачких одбора, са фокусом управо на ову неправилност. Истраживање је указало на потенцијалну сумњу на трговину мјестима у бирачким одборима за преко 17% чланова/ица бирачких одбора, или њих 747, од 4.337 чланова/ица, бирачких одбора колико их је било предметом анализе. Све информације које је Коалиција забиљежила у вези са трговином мјестима у бирачким одборима, достављене су ЦИК БиХ за информацију и даље поступање.

Посматрачи Коалиције „Под лупом“ извјестили су о 384 случаја злоупотребе јавних ресурса у 67 општина/градова. Пријављени случајеви односе се у највећем броју на интензивирање радова на локалној инфраструктури, те учестале и интензивиране посјете функционера са виших нивоа власти, који се у правилу састају или посјећују оне општине/градове на чијем су челу њихове страначке колеге/ице. За ове изборе забиљежени су и различити примјери увођења у права различитих категорија и/или давања једнократних облика помоћи становништву по различитим основама: једнократне новчане помоћи пензионерима, особама са инвалидитетом, цивилним жртвама рата, корисницима борачке накнаде, подјела пакета основних животних намирница, помоћи младима, а све са реализацијом искључиво до изборног дана.

Манипулације изборним процесом, које су могле имати директан утицај на изборни резултат, дешавале су се на 6% посматраних бирачких мјеста. Највеће неправилности на изборни дан утврђене су током посматрања изборног дана и процеса поновног бројања гласова за ниво Предсједника и потпредсједника Републике Српске у Главном центру за бројање, и то у Добоју, Приједору и Зворнику, гдје је поновним бројањем утврђено да се прелиминарни резултати унесени у обрасце од стране чланова бирачких одбора и/или у јединствени систем за обраду резултата од стране особља локалних изборних комисија разликују у односу на коначне резултате утврђене поновним бројање гласова на чак до двије трећине бирачких мјеста у овим градовима. Нико до тренутка објаве овог извјештаја није сносио кривичну или другу одговорност због наведеног.

Резултати избора потврђени су 2. новембра 2022., чиме је испоштован законски рок. Ипак, потребно је нагласити да је процес утврђивања резултата, као никад до сада, пољуљао повјерење јавности у процес у првом реду због низа уочених неправилности и неслагања резултата са бирачких мјеста са оним утврђеним у Главном центру за бројање, али и због дужине трајања процеса утврђивања резултата. Током поступка за утврђивање изборних резултата, због низа уочених, пријављених и утврђених неправилности у вези са резултатима са бирачких мјеста, ЦИК БиХ је донијела наредбу да се врши контролно бројање гласачких листића за избор предсједника и потпредсједника РС са свих 2.239 редовних бирачких мјеста. Ово је први такав случај да се су контролно бројали сви гласачки листићи за један ниво. Додатно ЦИК БиХ је издала наредбе за поновно бројање гласачких листића или отварање врећа због уклањања других неправилности на преко 240 бирачких мјеста, не рачунајући контролно бројање за избор предсједника

Препоруке за унапређење изборног процеса у БиХ

ПРАВНИ ОКВИР И ИЗБОРНИ СИСТЕМ БИХ

Устав(и)

1. Имплементирати пресуде Европског суда за људска права („Сејдић-Финци“, „Зорнић“, „Пилав“, „Шлаку“, „Пударић“) чиме ће се свим грађанима/кама БиХ са навршених 18 година омогућити активно и пасивно бирачко право без обзира на њихову етничку припадност и пребивалиште.
2. Уставом БиХ и Изборним законом БиХ спријечити промјену етничке припадности у периоду од три узастопна изборна циклуса.
3. Обезбиједити минималну заступљеност три конститутивна народа у представничким тијелима на нивоу кантона у ФБиХ, а на локалном нивоу измјенама статута општина/градова.

Закон(и)

4. Увести рокове за формирање извршне власти и обавезу расписивања пријевремених избора уколико се извршна власт не формира у року.
5. Изборним законом БиХ предвидјети институт замјенског посланичког мандата како би се избјегла ситуација да једна особа обавља истовремено функцију у извршној и законодавној власти.
6. Скратити све изборне рокове од датума расписивања избора до службене и потпуне објаве коначних резултата избора (умјесто садашњих 180, на максималних 120 дана).
7. Покренути иницијативу о доношењу Закона о принципима дјеловања политичких организација на нивоу БиХ.
8. Што хитније формирати Интерресорну радну групу за измјене Изборног закона БиХ са јасним задацима и роковима за рад, а са циљем унапређења правног оквира за изборе који ће вратити пољуљано повјерења грађана/ки у изборни процес.
9. Изборним законом БиХ предвидјети ситуације када дође до прекида изборног процеса којим је онемогућено утврђивање резултата избора, те одредити рок у којем се морају одржати нови избори.
10. Усвојити службену пречишћену верзију Изборног закона БиХ.

Изборни систем

11. Снизити унутарстраначки изборни праг за опште изборе у БиХ на 10% и изједначити га са унутарстраначким изборним прагом за локалне изборе.
12. Ревидирати изборне јединице и број мандата за државни и ентитетске парламенте како би се осигурао принцип једнакости гласа.
13. Укинути компензацијске кандидатске листе и додјељивати компензационе мандате кандидатима/кињама са највећим бројем добијених преференцијалних гласова са редовних кандидатских листи политичких субјеката на нивоу ентитета. Правилима о додјели компензационих мандата обезбиједити полну и регионалну заступљеност по изборним јединицама.

ИЗБОРНА АДМИНИСТРАЦИЈА

Изборне комисије

14. У највећој могућој мјери деполитизовати поступке именовања изборних комисија стављањем акцента на стручност и професионални интегритет кандидата/киња за позиције у истима. Надзор над радом комисија и друге радње вршити у складу са законом и надлежностима, на основу чињеница и аргумената, а не дневнополитичких тема, чиме ће се допринијети јачању свих изборних комисија.
15. Ускладити Изборни закон БиХ са Законом о равноправности полова у дијелу који се односи на именовања чланова/ица Централне изборне комисије БиХ (ЦИК БиХ) на начин да се састав ЦИК БиХ усклади са Законом о равноправности полова БиХ.
16. Наставити са унапређењима у области обука локалних изборних комисија у циљу веће ефикасности њиховог рада у изборном периоду.
17. Унаприједити систем контроле финансијског пословања политичких странака како у изборној тако и неизборној години кроз јачање људских и техничких капацитета Службе за ревизију ЦИК-а БиХ. У контролу финансијског пословања политичких странака укључити и друге институције надлежне за пословање правних лица.

Бирачки одбори

18. Измијенити поступак одабира предсједника/ца и замјеника/це бирачког одбора на начин да исте бирају општинске/градске изборне комисије на основу јавног позива и критеријума које ће прописати ЦИК БиХ, а који ће бити именовани и обучавани за рад у неизборним годинама.
19. Допринијети спречавању трговине мјестима у бирачким одборима коју врше политички субјекти на начин да се уведу додатни рестриктивнији критеријуми по којим се политички субјекти квалификују за учешће у раду бирачких одбора.
20. Санкционисати неоправдана одустајања од рада у бирачком одбору уочи изборног дана забраном ангажмана у најмање два изборна циклуса те прописати вођење таквих евиденција на нивоу локалне изборне администрације.

ПРЕДИЗБОРНИ ПЕРИОД

21. Централна изборна комисија БиХ и органи надлежни за provedбу закона (Министарства унутрашњих послова и Тужилаштва) морају предузети све кораке из своје надлежности у погледу превентирања, спречавања и санкционисања вршења притисака на бираче.
22. Прецизирати одговорност за политичке субјекте који проводе неплаћену изборну кампању прије почетка Законом утврђеног периода у којем је дозвољено водити исту.
23. Анализирајући ефекте примјене одредби о злоупотреби јавних ресурса за изборни циклус 2022. године размотрити даље прецизирање и уређивање ове области.

24. Ради изградње повјерења у тачност података садржаних у Централном бирачком списку (ЦБС), неопходно је предузети све радње којим ће се овај процес унаприједити на начин да се изврши свеобухватна ревизија свих поступака који утичу на формирање ЦБС-а, утврде слабе тачке протока информација и креирају (електронска) рјешења уз јасно прописане одговорности, рокове и санкције.

ИЗБОРНИ ДАН

25. У изборни процес увести машине за скенирање гласачких листића (скенере) или друге нове технологије које ће спријечити злоупотребе и онемогућити повреде Изборног закона БиХ приликом утврђивања воље бирача/ица на бирачким мјестима на изборни дан, пратећи при томе стандарде и критеријуме сигурности, изводивости, дугорочности и исплативости одабраног рјешења.
26. Увести електронску идентификацију бирача/ица на бирачком мјесту.
27. Обезбиједити унос резултата гласања у електронски систем ЦИК-а (ЈИИС) са бирачког мјеста, одмах по утврђивању резултата гласања за сваки ниво који се бира на изборима.
28. Приликом одређивања локација бирачких мјеста посебну пажњу посветити да су бирачка мјеста приступачна особама са инвалидитетом.
29. У будућим унапређењима организације изборног дана, посебно у сегменту гласања на бирачким мјестима, размотрити начин обезбјеђивања услова за слијепе и слабовидне особе да гласају самостално.

Уређење бирачког мјеста

30. Стриктно примјењивати provedбени акт ЦИК-а БиХ који се тиче јавне објаве имена чланова/ица бирачких одбора на бирачком мјесту, а која мора укључивати и назив (не шифру) политичког субјекта испред којег су чланови/це именовани/е.
31. Увести засебне провидне гласачке кутије за сваки ниво власти који се бира¹.

Посматрачи/це избора

32. Поједноставити процедуру за акредитовање грађанских, нестраначких посматрача/ица које акредитује ЦИК БиХ увођењем могућности за подношење захтјева у електронском облику. Поједноставити прописани изглед акредитација и убрзати поступак издавања истих.

¹Осим уколико се уведу скенери или други облик технологије на бирачком мјесту којим кутије за гласачке листиће постају сувишне

УТВРЂИВАЊЕ РЕЗУЛТАТА

33. Увести обавезу поништења избора за она бирачка мјеста гдје се утврди вишак гласачких листића.
34. Обезбиједити стриктно поштовање одредби Изборног закона БиХ и проведбених аката којима је прописано обезбјеђење сигурности изборног материјала на сваком бирачком мјесту уочи изборног дана.
35. Пооштрити контролу достављања осјетљивог изборног материјала како на бирачка мјеста тако и са бирачких мјеста. Правилником о провођењу избора прецизирати ко је задужен за достављање изборног материјала са бирачких мјеста до општинске/градске изборне комисије.
36. Након утврђивања броја неискориштених гласачких листића, а прије паковања у оригиналне кутије, исте треба учинити неупотребљивим на начин да се доњи десни и лијеви углови гласачких листића одрежу маказама.
37. Технички унаприједити израду копија образаца са збирним резултатама како би исте биле читљиве, те обезбиједити њихово јавно постављање на бирачко мјесто након завршетка свих процеса на бирачком мјесту како је и прописано.

ЗАШТИТА ИЗБОРНОГ ПРАВА

38. Омогућити приговор на изборни процес свима у свакој фази изборног процеса.
39. Рад Главног центра за бројање (ГЦБ) учинити транспарентним кроз редовно извјештавање јавности о свим утврђеним чињеницама током провођења активности из његове надлежности, те благовременом јавном објавом свеобухватног извјештаја о раду ГЦБ-а. Посматрачима у ГЦБ-у обезбиједити приступ свим радњама и документима, како је и прописано Изборним законом БиХ.
40. Унаприједити објављивање информација о заprimљеним приговорима и жалбама о истима, на интернет страници ЦИК БиХ, на начин да се креира база података која ће садржавати исте у изворном облику, уз пратеће одлуке о поступању по истима. Базу података, односно објављивање информација о приговорима и жалбама проширити и на приговоре упућене изборним комисијама основних изборних јединица.
41. Централна изборна комисија БиХ и надлежни органи за провођење закона требају проактивно дјеловати на превенцији, спречавању, те посебно на благовременом процесуирању и адекватном санкционисању свих кршења Изборног закона БиХ. Када је у питању изрицање санкција, да би испуниле свој циљ оне морају бити одвраћајућег карактера, а не симболичне.
42. Централна изборна комисија БиХ и надлежна тужилаштва требају унаприједити сарадњу у погледу размјене информација о свим поступцима, односно подигнутим оптужницама за кривична дјела из области изборног права, те посебно обезбиједити благовремено информисање јавности о истима, као и исходима проведених поступака.

2. ПОЛИТИЧКИ КОНТЕКСТ

Општи избори у Босни и Херцеговини (БиХ) 2022. године организовани су и проведени у изазовном политичком тренутку. Период од одржавања посљедњих Општинских избора 2018. године обиљежен је непотпуном имплементацијом резултата избора, политичким блокадама функционисања власти, неиспуњавањем услова и приоритета Европске комисије (ЕК), глобалном пандемијом коронавируса, пропалим преговорима о изборној реформи, неповјерењем грађана/ки у изборни процес и институције, те покушајима блокаде одржавања и/или одгађања редовних избора. Општи избори у БиХ се, већ четврти изборни циклус заредом, одржавају у Изборном закону БиХ који није у потпуности усклађен са међународним стандардима у изборима, уз доказану дискриминацију грађана/ки на основу етничке припадности и пребивалишта, потврђену кроз 5 пресуда Европског суда за људска права (ЕСЉП).

Од 14 приоритета који су стављени пред БиХ као услови за добијање кандидатског статуса за чланство у Европској унији (ЕУ), готово ништа или врло мало је испуњено². У потпуности је испуњен само услов који се тиче осигуравања правилног функционисања Парламентарног одбора за стабилизацију и придруживање. У погледу услова који се односе на изборе, само су локални избори у Мостару одржани, иако по посебним правилима од остатка БиХ, чиме је испуњена свега 1/3 приоритета који се односи на област демократија/функционалност³. Процентуално, испунили смо свега 12,7% приоритета за 4 године, што довољно говори о стварној политичкој вољи за пуноправно чланство у ЕУ.

Изборна реформа, предвођена представницима/цама политичких субјеката који партиципирају у власти на државном нивоу, уз модерацију представника/ица међународне заједнице, доживјела је неуспјех. Дуготрајан процес преговора политичких субјеката о рјешењима нагомиланих проблема у политичком и изборном систему државе, као и усвајање суштинских техничких унапређења кроз тзв. пакет интегритета изборног процеса, очекивано је подбацио због неспремности на компромис и тврдих, унапријед заузетих ставова који се нису мијењали током преговора.

Још од именовања тренутног састава Централне изборне комисије БиХ (ЦИК БиХ) почетком 2020. године, континуирани су притисци, у мањем или већем обиму, на ову институцију од стране политичких субјеката који су остали незадовољни (ре)избором 5 од 7 садашњих чланова/ица. Проблем или сага око именовања, оспоравања законитости, те тужбе која је услиједила, окончана је у априлу 2022. године када је Суд БиХ одбио тужбу једног од бивших чланова ЦИК БиХ којом је оспораван избор нових чланова, као и право Представничког дома Парламентарне скупштине БиХ (ПД ПСБиХ) да исте именује. У образложењу пресуде⁴ наводи се да је одлука Представничког дома ПСБиХ законита и правилна и у складу са чланом 2.5. став (б) Изборног закона БиХ. Притисак и оспоравање ЦИК БиХ као институције настављен је, слично као и у случају Локалних избора 2020., ускраћивањем благовременог обезбјеђења финансијских средстава за организацију избора кориштењем различитих изговора од стране политичких субјеката који су том тренутку

били у извршној власти на нивоу БиХ. Сви покушаји неодржавања или одгађања избора на крају су пропали, што је изузетно важно за добробит грађана/ки и демократије у БиХ, али остаје невјерица да су исти покушаји уопште и постојали. ЦИК БиХ је за Опште изборе 2022. године усвојила низ одлука које су унаприједиле изборни процес, посебно процес гласања на изборни дан, чиме је у потпуности или дјелимично имплементирано 9 препорука Коалиције Под лупом.

Високи представник у БиХ (ОХР) донио је низ одлука које су се односиле на омогућавање одржавања избора и на изборна правила. Одлуке су донесене у току изборног периода те у ноћи након затварања бирачких мјеста, што је изазвало снажну реакцију појединих политичких субјеката који нису били задовољни истим или оспоравају овај начин доношења одлука. Дио нових правила односио се на санкционисање незаконите трговине мјестима у бирачким одборима и спречавање злоупотреба јавних ресурса у сврхе изборне кампање, а што су биле и приоритетне препоруке Коалиције Под лупом, док се дио односио на имплементацију резултата избора. Одлуке ОХР-а несумњиво су унаприједиле квалитет избора у периоду прије изборног дана и отклониле блокаде у формирању и функционисању власти на нивоу ентитета Федерација БиХ, али ефекат истих није потпун и остало је још пуно посла на унапријеђењима наведених и других сегмената изборног процеса.

Годину у политичком смислу свакако је обиљежио и рат у Украјини. Кључни политички лидери су отворено заузели стране у сукобу, што је додатно допринијело поларизацији по етничким и страначким линијама. Рат у Украјини имао је и још увијек има значајне економске посљедице, уз ограничен одговор власти на исте, које су дијелом биле заступљене као важна тема у изборној кампањи.

Све наведено, уз евидентиране изборне неправилности, довело је до, чини се, никад већег неповјерења грађана/ки у изборни процес у БиХ. Довођење у питање резултата избора, као и доказане изборне крађе и преваре без посљедица и санкција по починитеље, упућују на алармантно стање демократије у БиХ. Унапређење изборног процеса је нужност, а сљедеће изборе би било упитно организовати према истим правилима и без електронске идентификације бирача/ица, скенирања гласачких листића и уноса резултата гласања са бирачког мјеста.

² Мишљење Европске комисије о захтјеву БиХ за чланство у ЕУ: <https://bit.ly/2YeAE3v>

³ Приоритет из ове области гласи: Осигурати да се избори проводе у складу са европским стандардима тако што ће се провести релевантне препоруке ОСЦЕ-а/ОДИХР-а и Венецијанске комисије, осигурати транспарентност финансирања политичких странака и одржати локалне изборе у Мостару.

⁴ Поменути пресуда може се погледати овдје: <https://bit.ly/3jY9gr0>

3. ОСНОВНЕ ИНФОРМАЦИЈЕ О ОПШТИМ ИЗБОРИМА 2022.

Општи избори 2022. године расписани су у складу са одредбама Изборног закона Босне и Херцеговине (БиХ) и одржани у недјељу, 2. октобра 2022. године⁵. На изборима 2. октобра директно су бирани сљедећи органи, односно тијела:

- Предсједништво БиХ
- Представнички дом Парламентарне скупштине БиХ
- Представнички дом Парламента Федерације БиХ
- Предсједник и потпредсједници Републике Српске
- Народна скупштине Републике Српске
- Скупштине кантона у Федерацији БиХ

За све расписане изборне утрке укупно се бирало 518⁶ носилаца мандата. За учешће на изборима, Централна изборна комисија БиХ (ЦИК БиХ) овјерила је 145 политичких субјеката (90 политичких странака, 17 независних кандидата и 38 коалиција). Међутим, на гласачком листићу налазило се укупно 127⁷ политичких субјеката, јер се 8 странака појавило на изборима само у оквиру коалиције, а 10 политичких странака није овјерило кандидатске листе. ЦИК БиХ укупно је овјерила 7.258⁸ кандидата и кандидаткиња за све изборне трке. Од тога, на редовним кандидатским листама налазило се 3.058 или 42,1% мање заступљеног пола, у овом случају жена чиме су формално испоштоване одредбе о равноправности полова приликом овјере кандидатских листи. Равноправност полова се примјењује и за овјеру кандидатских листи за компензацијске мандате, о чему ЦИК БиХ води рачуна по службеној дужности.

Право гласа на општим изборима имало је укупно 3.368.666 бирача и бирачица уписаних у Централни бирачки списак (ЦБС) на датум 18.08.2022. године. Бирачко тијело чине редовни бирачи/це (3.277.490), бирачи/це са статусом расељене особе који гласају у одсуству (6.124) и који гласају лично (15.086), бирачи/це који гласају из иностранства путем поште (63.264), те који гласају у дипломатско - конзуларним представништвима БиХ (6.702). Од укупног броја редовних бирача/ца њих 14.222 регистровано је за гласање путем мобилних тимова.

⁵ Одлука о расписивању Општих избора 2022. године: <https://bit.ly/3BCJX40>

⁶ Предсједништво БиХ: 3; Парламент БиХ: Укупно 42 - из ФБиХ 28 (21 директно и 7 компензацијски мандати), из РС 14 (9 директно и 5 компензациони мандати); Парламент ФБиХ: 98 (73 директно и 25 компензациони мандати); Предсједник и потпредсједници РС: 3; Народна скупштина РС: 83 заступника (63 директно и 20 компензациони мандати) Кантон 1 (Унско-сански Кантон): 30; Кантон 2 (Посавски Кантон):

21; Кантон 3 (Тузлански Кантон): 35; Кантон 4 (Зеничко-Добојски Кантон): 35; Кантон 5 (Босанско-подрињски Кантон-Горажде): 25; Кантон

6 (Средњобосански Кантон): 30; Кантон 7 (Херцеговачко-неретвански Кантон): 30; Кантон 8 (Западнохерцеговачки Кантон): 23; Кантон

9 (Кантон Сарајево): 35; Кантон 10: 25

⁷ 127 политичких субјеката: 72 политичке странке, 38 коалиција и 17 неовисних кандидата

⁸ Број кандидата/киња по изборним утркама: Предсједништво БиХ - 10; Представнички дом Парламентарне скупштине БиХ – 752; Представнички дом Парламента ФБиХ - 1.230; Народна скупштина РС - 1.429; Предсједник и потпредсједници РС – 31; Скупштине кантона у ФБиХ 3.806.

За Опште изборе 2022. формирано је 5.903 бирачких мјеста: 5.418 редовних, 7 за гласање лица расељених унутар БиХ, 105 бирачких мјеста за гласање на непотврђеним гласачким листићима, 352 мобилна тима и 21 бирачко мјесто у дипломатско-конзуларним представништвима БиХ у 15 држава.

Изборе је провела изборна администрација коју чини више од 50.000 редовног и ванредног особља: 7 чланова ЦИК БиХ, 58 сталних и 37 привремених службеника у Секретаријату ЦИК БиХ БиХ, 571 члан у 143 општинске/градске изборне комисије, 217 службеника у општинским/градским центрима за бирачки списак, око 50.000 чланова и замјеника чланова бирачких одбора и око 450 ангажованих службеника у Главном центру за бројање (ГЦБ).

Буџет за октобарске изборе 2022. године износио је нешто више од 12,5 милиона КМ. Од тог износа највећи дио планиран је за накнаде члановима и замјеницима бирачких одбора (око 6,7 милиона), затим за набавку папира и штампање гласачких листића (око 1,5 милион), те слање гласачког материјала бирачима који гласају у иностранству (око 1,2 милиона).

Изборе је посматрало више од 60.000 посматрача, од чега се највећи број посматрача односи на посматраче политичких субјеката који посматрају углавном само изборни дан. Њих акредитују изборне комисије општина и градова и за ове изборе акредитовано је, према процјени ЦИК БиХ, више од 50.000 страначких посматрача. ЦИК БиХ акредитује посматраче удружења грађана из БиХ, а за овај изборни циклус ЦИК БиХ је акредитовала 3.767 посматрача и посматрачица. Велика већина ових акредитованих посматрача долазе испред организација које изборни процес, у цјелости укључујући и изборни дан, посматрају испред организација цивилног друштва окупљених око Коалиције за слободне и поштене изборе „Под лупом“.

4. ПРАВНИ ОКВИР И ИЗБОРНИ СИСТЕМ

4.1. Правни оквир

Избори у Босни и Херцеговини (БиХ) се одржавају у комплексном правном оквиру и у условима који су посљедица специфичног Устава и асиметричног унутрашњег уређења. Устав Босне и Херцеговине је Анекс IV Општег оквирног споразума за мир у БиХ (тзв. Дејтонски споразум), који даје ограничена овлаштења институцијама државе, док већину овлаштења даје ентитетима – Федерацији БиХ (ФБиХ) и Републици Српској (РС), али и кантонима у ФБиХ. Брчко Дистрикт има посебан статус као јединица локалне самоуправе, под суверенитетом БиХ и представља кондоминијум оба ентитета. Дио уставне структуре чини и Уред високог представника (ОХР) који посједује значајна овлашћења. Специфичност уставних рјешења у БиХ огледа се и у концепту 'конститутивности' народа (Бошњаци, Хрвати и Срби) док су они грађани који не припадају конститутивним народима или се етнички не изјашњавају означени као 'Остали'. Ово такође представља дискриминацију према онима који се национално изјашњавају, али не као припадници конститутивних народа, него националних мањина⁹, као и онима који су се определијели да се национално не изјашњавају.

Националне мањине, у погледу посебног статуса у вези са пасивним бирачким правом, имају загарантована мјеста на нивоу локалних представничких тијела, али само у случају када чине најмање 3% становништва према посљедњем обављеном попису становништва.

Важне и обавезујуће пресуде Европског суда за људска права¹⁰, од којих је прва донесена још 2009. године и којом је први пут утврђена уставна дискриминација, још увијек нису проведене за што највећу одговорност сноси Парламентарна скупштина БиХ (ПСБиХ). Примјена ових пресуда ће неминовно довести до измјена Устава БиХ и Изборног закона БиХ у смислу укидања постојеће дискриминације грађана БиХ у остваривању пасивног бирачког права. У низу одлука Уставног суда које се не проводе у БиХ, треба посебно истаћи да још увијек није у потпуности проведена Одлука Уставног суда БиХ из 2000. године којом је загарантована равноправност сва три народа на цијелој територији БиХ, а којом би се неутралисала чињеница да припадници ова три народа, зависно у којем ентитету живе, немају пасивно бирачко право.

Изборни закон БиХ је темељни закон за организацију и провођење избора¹¹. До данас, овај закон је имао 23 измјене и допуне¹². И за Опште изборе 2022. године наставила се пракса мијењања Изборног закона у изборној години, и то чак у периоду када су избори већ расписани. Иако су се измјене односиле на додатне механизме спречавања изборних неправилности током свих фаза изборног процеса, те имплементацију пресуде Уставног суда у случају Љубић и механизма којима се спречавају блокаде формирања власти, посебно у ФБиХ, мора се истаћи да се у БиХ поновно поступа супротно Кодексу добре праксе у изборним питањима Венецијанске комисије. Овај Кодекс наводи да није добро мијењати изборне прописе током изборне године. Поменуће измјене донио је Високи представник у БиХ (ОХР), користећи тзв. Бонске овласти, и то након што бх. политичари и доносиоци одлука нису ништа урадили по овим питањима. Прва одлука¹³ ОХР-а из јуна 2022. односила се на измјене Закона којима се омогућава благовремено финансирање организовања избора, а које надлежне институције нису на вријеме обезбиједиле због различитих тумачења релевантних одредби, док је политичка позадина и незадовољство одређених политичких странака саставом и радом ЦИК БиХ вјероватно допринијело таквим тумачењима.

⁹Националне мањине у БиХ су дефинисане Законом о правима националних мањина у БиХ

¹⁰ Пресуде ЕСЉП у случајевима „Сејдић-Финци“, „Зорнић“, „Пилав“, „Шлаку“ и „Пударић“ против БиХ

¹¹ За организацију и провођење избора у БиХ релевантни су и: Изборни закон Републике српске, Изборни закон Брчко дистрикта БиХ, Закон о директном избору начелника у ФБиХ, те други закони повезани са изборним процесом: Закон о финансирању политичких странака, Закон о држављанству, Закон о сукобу интереса у институцијама власти БиХ, Закон о пребивалиштву и боравишту држављана БиХ, Закон Брчко дистрикта о избору и промјени ентитетског држављанства, као и сви прописи ЦИК-а.

¹² „Службени гласник БиХ“, бр.23/01, 07/02, 09/02, 20/02, 04/04, 20/04, 25/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08, 32/10, 18/13, 07/14, 31/16, 41/20, 38/22 и 51/22).

Након поменуте измјене Закона, организација избора се наставила неометано. Крајем јула 2022. услиједила је нова измјена Изборног закона БиХ са циљем „јачање интегритета избора и унапређења управљања изборним процесом на транспарентан начин пружањем могућности ЦИК БиХ да ефикасно санкционише кршења правила понашања у изборној кампањи, а све у циљу да се изборни закон усклади с међународним стандардима и добром праксом за демократске изборе према препорукама Уреда за демократске институције и људска права при мисији ОСЦЕ-а (ОДИХР) и према ономе што је наглашено у Мишљењу Европске комисије о захтјеву БиХ за чланство у ЕУ“ како је наведено у Одлуци¹⁴. Овим измјенама у Закон су уведене могућности за санкционисање тзв. трговине мјестима у бирачким одборима на начин да је „забрањено лажно представљање“ зарад добијања позиција у бирачким одборима. У Закон је уведена и могућност санкционисања политичког субјекта који номинује лице у бирачки одбор. Даље, у Закону су прецизније дефинисане врсте медија, које су укључиле и „онлајн“ медије и друштвене мреже, а прописана је и „злоупотреба јавних средстава и ресурса“. Повећане су и санкције за утврђена кршења Изборног закона БиХ и за запослене и ангажоване у изборној администрацији, као и за политичке субјекте. Све наведене измјене биле су третиране препорукама Коалиције „Под лупом“ за унапређења изборног законодавства, на чијем заговарању Коалиција ради годинама.

Трећа одлука¹⁵ ОХР-а објављена у изборној ноћи изазвала је највише буре у домаћој јавности и вјероватно представља преседан у начину доношења закона, посебно мијењања устава (ентитетског) у смислу темпирања. Свакако да се може рећи да је и доношење ових одлука изазвано немогућношћу и неодговорношћу релевантних бх. политичара да постигну договор око имплементације одлуке Уставног суда у случају Љубић, те посљедичних блокада у формирању власти које су услиједиле још након одржаних Општих избора 2018. године. Овим одлукама је повећан број делегата у Дому народа ФБиХ (измјена Устава ФБиХ) са циљем да се побољша функционисање ФБиХ и обезбиједи благовремено провођење изборних резултата. Број делегата је повећан са 58 на 80, на начин да је број делегата из реда конститутивних народа повећан са 17 на 23, а број делегата из реда тзв. „осталих“ са 7 на 11. Делегати из реда „осталих“ ће се по овој Одлуци бирати из свих 10 кантона, за разлику од раније прописаних 5 кантона. ОХР је овим одлукама обезбиједио и благовремен избор делегата за Дом народа у кантоналним скупштинама давањем овласти ЦИК БиХ да изврши прерасподјелу мандата из оних кантона у којима кантоналне скупштине не испуне своју обавезу у задатом року. Одлуком се прописује и да оба дома Парламента ФБиХ (Заступнички и Дом народа) треба да одбију или усвоје законе у року од 45 дана након њиховог усвајања у другом дому, као и начин избора предсједника и потпредсједника ФБиХ са прописаним роковима.

¹³ Одлука ОХР-а бр. 03/22 <https://bit.ly/3WhCkIx>.

Како би обезбиједио примјену ове одлуке, ОХР је донио и одлуку којом се мијења Закон о финансирању институција БиХ: <https://bit.ly/3GcQXp3>

¹⁴ Одлука ОХР-а бр. 05/22: <https://bit.ly/3WEldvA>

¹⁵ Одлука бр. 06/22 Амандмани на Устав ФБиХ: <https://bit.ly/3jqm5tR> и Одлука бр. 07/22: <https://bit.ly/3Vimv2l>

Када су у питању раније усвојене значајније измјене Изборног закона БиХ, може се истаћи 2020. година и измјене које су коначно омогућиле одржавање избора у Мостару¹⁶, затим повећање унутарстраначког прага освојених гласова на кандидатским листама за додјелу мандата на локалним изборима (општинско вијеће/скупштина општине) са 5% на 10%, док је за опште изборе тај праг подигнут са 5% на 20% (2016). Подизање прага у овом контексту практично представља затварање листи, што се и показало у пракси, посебно на општим изборима, а што се огледа у мањем утјецају воље бирача приликом бирања својих представника, а већем утицају политичких субјеката. И Венецијанска комисија је става да је висок унутарстраначки праг/праг преференција, који је ријеткост, може значити *де факто* затворене листе, иако постоји преференцијално гласање. Умјерени унутарстраначки праг или праг преференција од 5% до 7% пружа добре могућности да бирачи утичу на кандидатске листе¹⁷. У сегменту равноправности полова, равноправна заступљеност полова уведена је и за компензационе листе које постоје за избор у државни парламент на општим изборима, а што раније није био случај. Она подразумијева 40% мање заступљеног пола са редослиједом предлагања кандидата/киња на начин да је најмање један кандидат/киња мање заступљеног пола међу прва два кандидата, два међу првих пет кандидата/киња, итд. Законска рјешења не подразумијевају загарантоване мандате којим би се обезбиједила полна равноправност.

Иако су још након Опшних избора 2014. године најављиване крупне измјене Изборног закона, па чак и доношење новог, у погледу унапређења изборног процеса, до данас се то није догодило, нити је озбиљно узето у разматрање увођење неког облика нових технологија у изборни процес.

У сврху заговарања за унапређења изборног законодавства, у сусрет Општим изборима 2022. Коалиција

„Под лупом“ је организовала потписивање петиције којом се тражило увођење нових технологија у изборни процес, конкретно машина за скенирање гласачких листића и електронску идентификацију бирача/ица на бирачким мјестима са циљем спречавања неправилности које се односе на процес гласања и утврђивања резултата. Петицију је подржало више од 92.000 грађана и грађанки и иста је симболично са овим захтјевима предата у Парламентарну скупштину БиХ. Нажалост, није било слуха за реализацију ових захтјева.

Изборни закон не познаје институт ванредних избора или други механизам са сличним дејством који би могао омогућити одржавање избора прије истека редовног мандата¹⁸ који у законом прописаним ситуацијама може да служи као механизам за деблокаду нефункционисања власти.

¹⁶ Измјене у јулу 2020. године омогућиле су одржавање локалних избора у Граду Мостару након 12 година неодржавања. Овим измјенама претходила је још једна пресуда Европског суда за људска права у случају „Баралија против БиХ“¹⁶ којом је пресуђено да је БиХ прекршила Европску конвенцију о људским правима јер није провела обвезујућу одлуку Уставног суда БиХ из 2010. да мора прилагодити Уставу дискриминишуће одредбе изборног закона које се односе на Мостар. Рјешење понуђено измјенама Изборног закона представља рјешење којим се избори значајно другачије проводе него у остатку БиХ, гдје је Мостар једини град, односно јединица локалне самоуправе који је састављен из више изборних јединица, конкретно њих седам. Представничко тијело Града Мостара је такође јединствено у свом уређењу у односу на остала локална представничка тијела, јер су само у Мостару дефинисане квоте за припаднике конститутивних народа.

¹⁷ Извјештај Венецијанске комисије о пропорционалним изборним системима: додјела мандата унутар листи (отворене/затворене листе) <https://bit.ly/2S2iyPF>

4.2 Изборни систем

Изборни систем БиХ заснива се на Анексу III (Споразум о изборима) и Анексу ИВ (Устав Босне и Херцеговине) Опшег оквирног споразума за мир у БиХ, те Изборном закону БиХ. Мандат изабраних на свим нивоима траје четири године. Изборни циклуси су одвојени на опште и локалне изборе и организују се наизмјенично сваке двије године.

Узимајући у обзир комплексно уставно уређење БиХ, изборни систем представља комбинацију готово свих познатих изборних принципа: већински принцип и једночлане и/или вишечлане изборне јединице за избор чланова Предсједништва БиХ, предсједника и потпредсједника РС, као и градоначелника/начелника градова/општина и пропорционални принцип уз вишечлане изборне јединице за избор законодавних тијела на државном/ентитеском/кантоналном нивоу и представничких тијела на локалном нивоу. Изборним законом је предвиђен изборни праг од 3% чиме се политички субјекти који су прешли праг квалификују за учешће у расподјели редовних мандата и примјењује се за све утрке базиране на пропорционалном систему. Бирачи/це имају могућност да на затвореним неблокираним листама (тзв. полуотвореним листама), осим политичког субјекта, свој глас дају и неким од кандидата/киња са те листе, те се преференцијалном методом утврђује који од кандидата/киња су добили повјерење највише бирача/ица те политичке странке, на основу чега се утврђује и ко ће индивидуално добити мандат. За избор представника у сва законодавна тијела, од Општих избора 2018. унутарстраначки праг на полуотвореним листама за добијање редовних мандата повећан је са 5 на 20%. Изборни закон БиХ предвиђа и додјелу компензационих мандата који се расподјељују на политичке странке или коалиције, не и независне кандидате, према броју добијених важећих гласова и служе да компензују недовољну пропорционалност на нивоу ентитета, односно да компензују за тзв. „расуте“ гласове настале постојањем изборних јединица. Гледајући ширу слику, компензациони мандати требали би допринијети повећању броја заступника/ца мање заступљеног пола, у случају БиХ жена, у законодавним тијелима, те одражавати већу националну, старосну или географску заступљеност. У пракси, међутим, политичке странке на компензационе листе стављају оне кандидате/киње за које желе обезбиједити сигурно освајање мандата, с обзиром на то да се за расподјелу ових мандата примјењује систем затворене листе.

Иако је законска обавеза свих представничких тијела да сваке четири године преиспитују број регистрованих бирача/ица и границе изборних јединица како би се обезбиједила једнака вриједност гласа, то се не поштује. Изузетак је Народна скупштина РС, која је извршила измјене изборних граница сада већ давне 2012. године.

¹⁸ Осим на нивоу локалне самоуправе гдје постоји могућност опозива начелника/градоначелника по процедурама прописаним ентитетским законима.

5. ИЗБОРНА АДМИНИСТРАЦИЈА

Изборну администрацију у БиХ чине изборне комисије и бирачки одбори. Изборне комисије су: Централна изборна комисија БиХ (ЦИК)¹⁹, општинске/градске изборне комисије и Изборна комисија Брчко дистрикта БиХ²⁰ (у даљем тексту: локалне изборне комисије). ЦИК БиХ и 143 локалне изборне комисије у БиХ су стална тијела и плаћени су за свој рад и у току изборног и неизборног периода. Поред наведених комисија, Изборним законом БиХ утврђена је могућност успостављања и изборних комисија ентитета и кантона. Изборне комисије ентитета формирају се према закону ентитета, док њихову надлежност утврђује ЦИК БиХ²¹. Бирачке одборе именују локалне изборне комисије посебно за сваке изборе.

Чланови свих изборних комисија се именују на седам година, док се чланови бирачких одбора именују за сваке изборе. Чланове изборних комисија бирају политичке странке у представничким тијелима на различитим нивоима власти, а сви чланови бирачких одбора су особе директно номиноване од стране политичких субјеката. Додамо ли томе и велики број страначких посматрача на изборни дан, можемо закључити да је изборни процес у БиХ у потпуности политизован и да првенствено служи заштити интереса политичких субјеката, а не изборних права грађана. Заправо, једини неполитички и нестраначки представници у изборима у БиХ су грађански, нестраначки посматрачи/це и грађани и грађанке са правом гласа.

5.1. Централна изборна комисија Босне и Херцеговине (ЦИК БиХ)

Централна изборна комисија БиХ (ЦИК БиХ) задужена је за организовање и провођење свих избора у БиХ. ЦИК БиХ је расписала изборе у законом предвиђеном року, 4. маја 2022. године, и заказала изборе за 2. октобар 2022. године. Од расписивања избора до објаве овог извјештаја, ЦИК БиХ је одржала више од 85 сједница. Настављена је пракса успостављена током изборног циклуса 2020. године да се сједнице ЦИК БиХ преносе уживо путем званичног *Youtube* канала комисије, чиме јавност има редован увид у активности и рад комисије. У свом раду, ЦИК БиХ прати утврђене рокове за организацију и провођење изборних активности. Поред тога, у припреми за одржавање Општих избора 2022. године, ЦИК БиХ исказала је проактивност у доношењу аката из своје области које имају за циљ повећање транспарентности рада комисије, као и заштите интегритета изборног процеса. Генерално, комуникација са јавношћу у припреми и организацији избора је унапријеђена у односу на раније изборне циклусе, гдје се види да се улаже напор да се битне информације кроз различите канале, посебно и друштвене мреже (*Instagram* и *Twitter*) доставе до свих заинтересованих страна.

¹⁹ У периоду од 1996. до 2000. године надлежност за провођење избора имале су међународне организације, у првом реду ОСЦЕ, које су у овом периоду организовали и проводили изборе, а на основу тзв. изборних правила и прописа, путем Привремене изборне комисије. Изборни закон БиХ, донесен 2001. године, условио је успостављање сталне Изборне комисије БиХ. Измјенама и допунама овог закона 2006. године је престало учешће три међународна члана Изборне комисије (2 представника ОСЦЕ-а и представник ОХР-а), откад су чланови комисије држављани БиХ, а комисија преименована у Централну изборну комисију БиХ (ЦИК БиХ).

²⁰ Укупно 143 изборне комисије на локалном нивоу, укључујући Брчко Дистрикт БиХ

²¹ У Републици Српској таква комисија именује се од 2008. године у складу са Изборним законом РС-а. У ФБиХ, обзиром да није донесен засебан изборни закон, не постоји ентитетска комисија.

Од одржавања Локалних избора 2020. године, у свјетлу припрема одржавања Општинских избора 2022., ЦИК БиХ је увела сљедеће нове процедуре и/или праксе: уведена је онлајн платформа за обуку локалних изборних комисија, као и други алати за унапређење рада изборних комисија основних изборних јединица (често постављена питања веб-у која појашњавају дилеме и сл.); уведени су додатни механизми осигурања пријаве за гласање путем поште ради спречавања раније уочених злоупотреба приликом пријаве за овај вид гласања; јавно објављивање запримљених приговора. У оквиру напора да се дигитализују одређени процеси, израђена је апликација за акредитовање посматрача изборног дана како би се убрзао и олакшао овај бирократијом оптерећен процес. Међутим, апликација није успјела одговорити задатку због различитих мањкавости у изради те је процес акредитовања посматрача/ица остао као и у ранијим годинама изазован и оптерећен бирократијом и папирологијом и то посебно за домаће посматрачке мисије, али и Секретаријат ЦИК БиХ. Када је у питању сам изборни дан, ЦИК БиХ је прописала да се осјетљиви бирачки материјал (гласачки листићи) мора чувати на бирачким мјестима у ноћи прије изборног дана под заштитом полиције; поновно је додатно прецизирана одредба којом се налаже да се листе са члановима бирачког одбора морају истицати на бирачком мјесту са назнаком политичког субјекта који је номинирао сваког од чланова; како би се спријечиле потенцијалне злоупотребе од стране бирача током самог гласања прописано је да се гласачке кабине поставе на начин да су отвори окренути према члановима бирачког одбора и посматрачима. Даље, како би се спријечиле различите злоупотребе приликом гласања, ЦИК БиХ је прописала додатни механизам који би требао допринијети спречавању злоупотребе помоћи при гласању на начин да је прописано достављање доказа о томе да је бирачу помоћ потребна, а изузетно да бирачки одбор самостално оцијени да је бирачу очигледно помоћ и потребна. Доказ да се ради о слијепом, неписменом или физички неспособном лицу је рјешење или увјерење/потврда надлежне установе, института или комисије, док је непостојање потписа у личном документу доказ да је особа неписмена. У односу на раније изборне циклусе, новина је и да се приликом утврђивања идентитета бирача име и презиме бирача који се потписује у Извод из Централног бирачког списка (ЦБС) не изговара наглас, што је била једна од препорука ОДИХР-а. Како би се спријечиле злоупотребе гласачких листића, посебно неискориштених након затварања бирачких мјеста, ЦИК БиХ је прописала да се приликом издавања гласачких листића на исте ставља отисак штамбиља и потпис члана бирачког одбора који је задужен за издавање листића. Као додатни сигурносни елемент, гласачки листићи имају и водени жиг.

Коалиција „Под лупом“ је поздравила сва ова унапређења, посебно јер су готово све новине биле предметом препорука Коалиције за унапређење изборног процеса током година уназад, уз напомену да поједина рјешења Коалиција није понудила као таква, али су усвојена рјешења одговорила на указани проблем, неправилност и/или злоупотребу дијела изборног процеса. Изузетком се може сматрати измјена која се односи на престанак читања имена бирача/ица наглас, за коју се може сматрати да је укинута прерано и без увођења алтернативног механизма (нпр. електронска идентификација бирача/ица) обзиром да је то један од начина да се на бирачким мјестима уоче злоупотребе приликом гласања, а које се односе на гласање умјесто другог лица.

Оспоравање рада, легалитета и легитимитета ЦИК БиХ од стране појединих политичких субјеката настављено је и у овом изборном циклусу, а које сеже још до периода именовања тада нових чланова Комисије у марту 2020. године, након чега су покренути поступци пред Судом БиХ којим су се хтјели оспорити ова именовања.

Сага око именовања окончана је у априлу 2022. године када је Суд БиХ одбио тужбу једног од бивших чланова ЦИК БиХ којом је оспораван избор нових чланова, као и право Представничког дома Парламентарне скупштине БиХ (ПД ПСБиХ) да исте именује. У образложењу пресуде²² наводи се да је оспоравана одлука Представничког дома ПСБиХ законита и правилна. Такође, у образложењу се наводи да је, према члану 2.5. став (6) Изборног закона БиХ, ПД ПСБиХ овлаштен да именује чланове ЦИК-а БиХ с листе кандидата, а ако се “ова листа не достави ПД ПСБиХ у року од 30 дана прије истека мандата ЦИК-а БиХ, ПД ПСБиХ предлаже и именује чланове ЦИК-а БиХ”.

Својеврстан притисак и оспоравање ЦИК БиХ као институције настављен је, слично као и у случају Локалних избора 2020., ускраћивањем благовременог дозначавања финансијских средстава за организацију избора, коришћењем различитих изговора од стране политичких субјеката који су том моменту били у извршној власти на нивоу Вијећа министара БиХ. То је довело до прве реакције Високог представника у БиХ (ОХР) у вези са изборима, а која се тиче обезбјеђивања средстава за финансирање избора из буџета БиХ.

У периоду од одржавања Локалних избора 2022. ЦИК БиХ је углавном наставила са напорима да се врати пољуљано повјерење грађана/ки БиХ у изборе, кроз дијелом повећану транспарентност као и разматрање пријављених и уочених неправилности, те изрицање санкција за исте. Међутим, процес утврђивања резултата, спорост у објави истих, велики број утврђених неправилности и неслагања резултата са бирачких мјеста са онима који су утврђени у Главном центру за бројање (ГЦБ), неусвајање и необјављивање извјештаја ГЦБ-а, изостанак санкција и/или изостанак информација о истрагама, поступцима за утврђивање прекршајне или кривичне одговорности за бројна кршења Закона, дубоко су нарушили повјерење јавности у интегритет изборног процеса.

Сарадња са организацијама цивилног друштва које прате изборни процес у БиХ може се окарактерисати као коректна. У односу на раније изборне циклусе, примјетан је позитивнији однос ЦИК БиХ у сегменту прихватања и обрађивања свих пријава са уоченим неправилностима и/или кршењима Изборног закона БиХ. Потребна су и даљња унапређења у погледу веће транспарентности у погледу начина објаве појединих информација и формата у којим се исте објављују (ПДФ и скенирани формати у односу на формате који представљају „отворене податке“), као и у сегменту поштовања одредби Закона о слободи приступа информацијама БиХ у смислу благовременог и обавезног одговарања на исте. Коалиција изражава наду да ће се тренд отварања институције према јавности наставити и у будућности.

5.2. Локалне изборне комисије

Изборне комисије на локалном нивоу (општинске, градске и изборна комисија Брчко дистрикта БиХ) надлежне су, између осталог, за одређивање бирачких мјеста, формирање и обуку бирачких одбора, организовање изборног дана и обједињавање изборних резултата са бирачких мјеста на својој територији. Састав локалне изборне комисије, уважавајући одредбе

²² Поменута пресуда може се погледати овдје: <https://bit.ly/3jY9gr0>

²³ БАЊА ЛУКА, БРОД, ДЕРВЕНТА, ДОЊИ ЖАБАР, ГЛАМОЧ, КЉУЧ, КРУПА НА УНИ, ЗВОРНИК

Изборног закона БиХ и Закона о равноправности полова треба одражавати полну заступљеност од најмање 40% припадника/ца мање заступљеног пола. Овако дефинисана полна заступљеност у саставу није испоштована у 8 изборних комисија на локалном нивоу²³.

Треба истаћи да је, у периоду од 9 седмица дугорочног посматрања, 12 различитих локалних изборних комисија²⁴ дјеловало привремено у непотпуном саставу.

Већина локалних изборних комисија провела је адекватне припреме за одржавање избора. Упутство о начину рада и извјештавању изборне комисије основне изборне јединице у БиХ ближе прописује функционисање локалних изборних комисија. Између осталог, упутством је прописано доношење Пословника о раду локалне изборне комисије, што је испоштовано од стране свих локалних изборних комисија у БиХ. Упутством је, такође, предвиђена могућност да локалне изборне комисије именују секретара и/или техничког секретара на што се одлучило 95 изборних комисија или 66,43% од укупног броја локалних изборних комисија, што је повећање у односу на локалне изборе 2020. године.

Када говоримо о начину рада, велика већина изборних комисија редовно одржава седмичне састанке. Са потешкоћама у раду, у смислу неадекватних услова за рад, суочавале су се 3²⁵ локалне изборне комисије.

Посматрачи/ице Коалиције „Под лупом“ су забиљежили да је локалним изборним комисијама до изборног дана 2. октобра уложен 21 приговор на изборни процес у 9 општина и градова²⁶. Уложени приговори углавном су се односили на жријебање за додјелу позиција политичким субјектима у бирачким одборима, те на рјешења о именовања чланова бирачких одбора. Током изборног периода, Центар за бирачки списак није био доступан само у општини Кључ.

Када је у питању поштивање рокова задатих изборним календаром, шест локалних изборних комисија²⁷ нису у законском року (до 17.9.2022.) извршиле одређивање локација бирачких мјеста и доставиле рјешења ЦИК БиХ.

Такође, према налазима са терена установљено је да у 34 општине/града²⁸ локалне изборне комисије нису завршиле обуке за чланове бирачких одбора у законом предвиђеном року до 25.09.2022. Посматрачи који су присуствовали обукама су исте оцијенили просјечном оцјеном „врло добро“. Нажалост, поједине локалне изборне комисије не схватају озбиљно овај сегмент изборног процеса, са обзиром да Коалиција има сазнања да су се на обукама приликом тестирања кандидатима за чланове бирачких одбора читали тачни одговори како би сви положили предвиђени тест.

²³ БАЊА ЛУКА, БРОД, ДЕРВЕНТА, ДОЊИ ЖАБАР, ГЛАМОЧ, КЉУЧ, КРУПА НА УНИ, ЗВОРНИК

²⁴ ДОЊИ ЖАБАР, НЕВЕСИЊЕ, ЗЕНИЦА, ВУКОСАВЉЕ, РАВНО, МОСТАР, СРЕБРЕНИЦА, ГРАДАЧАЦ, ИЛИЈАШ, ПРИЈЕДОР, ВЕЛИКА КЛАДУША, ЦЕНТАР САРАЈЕВО

²⁵ БАЊА ЛУКА, ЛИВНО, НОВИ ТРАВНИК

²⁶ БИХАЋ, БРАТУНАЦ, ДРВАР, ИЛИЈАШ, ЛИВНО, ЛИВНО, ОРАШЈЕ, ТЕШАЊ, ЗЕНИЦА

²⁷ ЦАЗИН, КУПРЕС (ФБИХ), ПАЛЕ (РС), САНСКИ МОСТ, САПНА, СОКОЛАЦ.

²⁸ БАЊА ЛУКА, БИХАЋ, БОСАНСКО ГРАХОВО, БРАТУНАЦ, БРЧКО ДИСТРИКТ БиХ, БУГОЈНО, ЧАЈНИЧЕ, ЦЕНТАР САРАЈЕВО, ДОБОЈ ЈУГ, ИЛИЈАШ, ИСТОЧНО НОВО САРАЈЕВО, ЈАБЛАНИЦА, КРЕШЕВО, ЛАКТАШИ, МОСТАР, МРКОЊИЋ ГРАД, ОЏАК, ОРАШЈЕ, ОСМАЦИ, ПАЛЕ (ФБИХ), РИБНИК, РУДО, САПНА, ШИПОВО, СРБАЦ, СТАНАРИ, ТЕОЧАК, ТЕШАЊ, ТРАВНИК, ТРНОВО (РС), ВИТЕЗ, ЗАВИДОВИЋИ, ЗЕНИЦА

Такође, утврђено је да 15 локалних изборних комисија²⁹ није испунило законску обавезу да објаве имена и презимена именованих чланова свих бирачких одбора заједно са припадношћу политичком субјекту.

Изазов или проблем који је обиљежио организацију ових опшних избора, са аспекта локалних изборних комисија, је засигурно формирање бирачких одбора. Наиме, велики број локалних изборних комисија суочио се са проблемима приликом формирања бирачких одбора из разлога што политички субјекти нису номинирали довољан број кандидата/киња за чланство, иако су то дужни урадити. Локалне изборне комисије су недостајући број чланова/ица и замјеника/ца бирачких одбора попуњавали из властитих евиденција, редова запосленика локалне самоуправе, те неријетко јавним позивима грађанима и грађанкама да се пријаве и буду ангажовани за изборе. Иако су и накнаде за рад у бирачким одборима увећане у односу на раније изборе, али чак ни то није било довољно да се попуне сви бирачки одбори, поготово позиције замјеника, те у појединим основним изборним јединицама практично поступак именовања бирачких одбора није извршен у потпуности како је прописано Изборним законом БиХ. Све ово упућује на нужност ревидирања поступка именовања бирачких одбора како би се омогућило да локалне изборне комисије имају примарну улогу и одговорност у овом процесу, те да не зависе у потпуности од политичких субјеката.

5.3. Бирачки одбори

Бирачки одбори су дио изборне администрације, то су *ad hoc* тијела која се именују пред сваке изборе. Њихов задатак је да непосредно руководе радом бирачког мјеста, обезбјеђују правилност и тајност гласања те евидентирају резултате. Састоје се од три или пет чланова и њихових замјеника, у зависности од броја бирача на бирачком мјесту. Чланове бирачких одбора номинују политички субјекти, а тамо гдје политички субјекти то не ураде, онда чланове бирачких одбора именују локалне изборне комисије. Нажалост, једна од већих неправилности која се биљежи у сваком изборном циклусу, укључујући и овај, јесте тзв. „трговина“ мјестима у бирачким одборима, због чега и Коалиција „Под лупом“ инсистира на измјени начина именовања предсједника и замјеника предсједника бирачког одбора на начин да исте бира, именује и обучава локална изборна комисија, по могућности у неизборној години како би се подигао квалитет рада бирачких одбора на изборни дан.

За Опште изборе 2022. године именовано је укупно 5.903 бирачких мјеста: 5.418 редовних, 7 за гласање лица расељених унутар БиХ, 105 бирачких мјеста за гласање на непотврђеним гласачким листићима, 352 мобилна тима и 21 бирачко мјесто у дипломатско - конзуларним представништвима БиХ у 15 држава.

²⁹ БИХАЋ, БИЛЕЋА, ЦЕНТАР САРАЈЕВО, ГРАДИШКА, КУПРЕС (ФБИХ), ЛИВНО, ЛОПАРЕ, НОВО САРАЈЕВО, ОЛОВО, ОРАШЈЕ, ПРИЈЕДОР, РУДО, САНСКИ МОСТ, СОКОЛАЦ, ЖЕПЧЕ

6. ПРЕДИЗБОРНИ ПЕРИОД

6.1. Регистровање политичких субјеката и кандидата/киња

Централна изборна комисија БиХ (ЦИК БиХ) у складу са одредбама Изборног закона БиХ овјерава политичке субјекте³⁰ за учествовање на свим изборима у БиХ. Овај процес је за Опште изборе у БиХ 2022. године проведен у складу са Законом, поштујући предвиђене рокове. У том контексту, треба нагласити да је прописано и предвиђено раздобље трајања овјере политичких субјеката за учешће на изборима предуго, јер траје око 3,5 мјесеца³¹, од почетка процедуре за овјеру, па до објаве коначних листи кандидата/киња у Службеним новинама БиХ.

Политички субјекти који учествују на изборима морају поднијети ЦИК-у БиХ доказ о регистрацији не старији од 60 дана, након чега ЦИК БиХ у року од 14 дана провјерава потписе и овјерава политичке субјекте. Провјера потписа од стране ЦИК БиХ је дуготрајан и исцрпљујући процес јер не постоји адекватан софтвер за аутоматску провјеру и све се ради "ручно". Да би се овај поступак скратио потребно је донијети Закон о принципима политичког дјеловања на нивоу БиХ. Овај закон могао би предвидјети успостављање централног регистра политичких странака, што би допринијело њиховој лакшој овјери за учешће на изборима. Такође, цијели поступак око номиновања кандидата/киња и њихове овјере не мора се нужно вршити у изборном периоду већ се може вршити прије расписивања избора у изборној години. Политички субјекти могу саставити интерне кандидатске листе прије расписивања избора с обзиром на чињеницу да је датум избора фиксан. Изборни закон БиХ такође нуди могућност корекције листи, односно надопуну документације и/или мијењања кандидата/киња што узрокује непотребно оптерећивање ЦИК БиХ, осим у случају смрти кандидата/киње. Ни за ову радњу као ни за овјеру политичких субјеката не постоји адекватан софтвер.

Када су у питању таксе за овјеру пријаве политичког субјекта за судјеловање на Општим изборима у БиХ, оне су повећане у односу на раније изборне циклусе.

Преглед такси за овјеру за учешће на изборима:

Изборна утрка	Висина таксе 2022. године	Висина таксе 2018. године
За чланове Предсједништва БиХ	25.000 КМ	20.000 КМ
За заступнике у ПД ПСБиХ	25.000 КМ	20.000 КМ
За заступнике у ПД ПФБиХ, предсједника РС и заступнике у НСРС	18.000 КМ	14.000 КМ
За заступнике у кантоналним скупштинама	13.000 КМ	10.000 КМ

³⁰Политички субјекти су: политичке странке, неовисни кандидати/киње, коалиције и листе неовисних кандидата/киња

³¹Прописана процедура почиње тећи од дана расписивања избора, 04.05.2022., до коначне објаве листи кандидата/киња које су овјерене и објављене у Службеном гласнику БиХ. Крајњи рок за објаву овјерених кандидатских листи у службеним гласилима БиХ и средствима јавног информирања био је до 18.08.2022. године.

Преглед такси за овјеру за учешће за независне кандидате:

Изборна утрка	Висина таксе 2022. године	Висина таксе 2018. године
За чланове Предсједништва БиХ	13.000 КМ	10.000 КМ
За заступнике у ПСПСБиХ	13.000 КМ	10.000 КМ
За заступнике у ПДПФБиХ, предсједника РС и заступнике у НСРС	9.000 КМ	7.000 КМ
За заступнике у Кантоналним скупштинама	7.000 КМ	5.000 КМ

За учешће на Општим изборима у БиХ 2022. године, ЦИК БиХ овјерила је укупно 145 политичких субјеката (90 политичких странака, 17 независних кандидата и 38 коалиција). Међутим, на гласачком листићу се нашло укупно 127 политичких субјеката, јер се 8 политичких странака појавило на изборима само у оквиру коалиција, док 10 политичких странака нису имале овјерене кандидатске листе. Број овјерених политичких субјеката, у односу на изборе 2018. године, био је већи за 6, с тим да се 1 политички субјект мање нашао на гласачким листићима у односу на 2018. годину.

6.2. Регистрација бирача/ица

Регистрација бирача/ица у БиХ је пасивна још од 2006. године, док за гласаче/ице који гласају из иностранства и даље важи активна регистрација. У БиХ постоји више категорија бирача/ица, јер се бирачи/ице дијеле на двије категорије: бирачи/ице који гласају на редовним бирачким мјестима и бирачи/ице који гласају у одсуству (расељене особе унутар БиХ). СИП БиХ води Средишњи бирачки попис (СБП) на темељу евиденције надлежног државног органа - Агенције за идентификацијске документе, евиденцију и размјену података – „*IDDEEA*“, евиденције цивилног регистра о држављанима/кама БиХ, а укључени су и други органи: Министарство за људска права и избјеглице БиХ, Министарство цивилних послова БиХ – Сектор за држављанство и путне исправе, Изборне комисије БиХ, те министарства унутрашњих послова на свим нивоима. Такође, СИП БиХ води евиденцију о интерно расељеним особама које имају право да одаберу да ли ће гласати у свом тренутном или предратном боравишту.

СИП БиХ ради ⁴³² пресека Средишњег бирачког пописа (СБП), док се коначни бирачки попис закључује 45 дана прије изборног дана. Подсјећамо да је чак 74 дана предвиђено за евиденцију расељених особа и особа које живе изван БиХ, уз напомену да су ови рокови били адекватни у раздобљу након рата, када је било значајних проблема са регистравањем бирача/ица који живе изван БиХ, односно, великим бројем расељених/избјеглих особа из Босне и Херцеговине.

³² Први пресјек се прави дан прије расписивања избора и користи се за израду привремених извода из СБП-а. Други пресјек се користи у сврху одређивања броја бирачких мјеста и прављења спецификација за тискање гласачких листића. Трећи пресјек се користи за израду извода из коначног бирачког пописа, који се доставља на бирачка мјеста. И четврти, посљедњи, се прави на изборни дан, с циљем утврђивања бирачког права гласача/ица, који гласају на непотврђеним гласачким листићима

ЦИК БиХ је 25.08.2022. године донијела Одлуку о закључивању и потврђивању извода из ЦБС-а, а према наведеној одлуци 3.368.666 бирача/ица је уписано у исти и то: број редовних бирача/ица је 3.277.490, број бирача/ица са статусом расељене особе који гласају у одсуству је 6.124, број бирача/ица са статусом расељене особе који гласају лично је 15.086, број бирача/ица који гласају путем поште је 63.264, а број бирача/ица који гласају у дипломатско - конзуларним представништвима БиХ је 6.702. Од укупног броја бирача/ица (3.368.666) њих 14.222 се налазило на изводу ЦБС-а за гласање путем мобилног тима.

Рок за пријаву бирача/ица за гласање изван БиХ био је 19. јула 2022. године. Путем новоуспостављене интернетске платформе (апликација е-Избори), која је значајно поједноставила процес регистровања бирача/ица из иностранства и смањила могућност одређених грешки и лажних пријава, налог је отворило око 88.000 особа, од чега више од 10.000 особа није завршило поступак пријаве. Осим електронски, пријаве су се могле поднијети и путем телефакса, а на тај начин СИП је запримио око 1.400 пријава. Након завршених провјера и истека жалбеног рока, СИП БиХ је за гласање изван БиХ регистровао 69.966 бирача/ица.

Истовремено ЦИК БиХ је донијела одлуку којом се одбија упис у извод из ЦБС-а за гласање изван БиХ за укупно 10.749 бирача/ица. За споменутих 10.749 бирача/ица, који нису испуњавали услове за регистровање и гласање, разлози су сљедећи: 1.157 бирача/ица имају недостатке везано за доказ о идентитету, доказ о тачној адреси боравка ван БиХ евидентирани су код 4.052 бирача/ица, образац пријаве није био достављен и потписан код 2.594 бирача/ица, док је више недостатака комбинујући први, други или трећи разлог имало укупно 2.506 пријављених бирача/ица.

6.3. Равноправност полова и учешће мањина у изборном процесу

Равноправност полова

Иако Закон о равноправности полова у БиХ штити мање заступљен пол у изборном процесу, изражена је мања заступљеност жена у политичком животу у БиХ. У контексту осигурања равноправности на кандидатским листама, Изборни закон БиХ предвиђа равноправност полова на начин да иста постоји када је један од полова заступљен с најмање 40%³³. Ова измјена подразумијева да листе политичких субјеката морају имати најмање 40% мање заступљеног пола, јер без испуњења овог услова политички субјекти нису могли бити овјерени за учешће на изборима. Измјенама Изборног закона БиХ 2016. године, равноправност полова проширена је и на компензационе листе које постоје за избор у државни парламент на општим изборима, што раније није био случај. Иста подразумијева 40% мање заступљеног пола са редослиједом предлагања кандидата/киња, на начин да је најмање један кандидат/киња мање заступљеног пола међу прва два кандидата/киње, два међу првих пет, три међу првих осам и тако редом.

³³Усклађивање са Законом о равноправности полова БиХ. Ово је била и једна од препорука ОСЦЕ/ОДИХП-а у Коначном извјештају изборне посматрачке мисије из 2010. године. Раније је та квота износила 30%.

Закон о равноправности полова у БиХ се примијењује и на изборну администрацију, али ове одредбе примијењују се само на састав локалних изборних повјеренстава и бирачких одбора, али не и на састав СИП БиХ, у којем су жене и даље недовољно заступљене. Тренутно, састав ЦИК БиХ чине 5 мушкараца и двије жене. Такође, посматрачи/ице Коалиције "Под лупом" евидентирали су, закључно са, 01.08.2022. године, да одредбе Закона о равноправности полова нису испоштоване у 8 локалних изборних комисија³⁴. Ако се посматра укупан број чланова/ица 143 локалне изборне комисије у БиХ (од 571 чланова/ице свих 143 ОИК-а, укупно 294 или 51,5% су жене).

Када је у питању већ споменутих 7.258 кандидата/киња за Опште изборе у БиХ 2022. године, који су били регистровани од стране СИП-а, за Предсједништво БиХ се такмичило десет кандидата/киња (2 жене), док се за предсједника Републике Српске такмичило 31 кандидат/киња (2 жене). За 42 мјеста за заступнике/ице у Заступничком дому Парламентарне скупштине БиХ такмичило се 752 кандидата/киња (298 жена), а за 98 мјеста у Заступничком дому Парламента Федерације БиХ такмичило се 1.230 кандидата/киња (534 жене). Такође, за 83 мјеста народних посланика/ица у Народној скупштини Републике Српске такмичило се 1.429 кандидата/киња (611 жена). Свакако треба истакнути да је су само 43 од 613 кандидатских листа (7%) премашиле минимални број жена прописан законом (40% жена), док су жене биле на челу 135 кандидатских листи (22%).

Учешће националних мањина

Иако Устав БиХ признаје значајна политичка права на темељу етничке припадности, истовремено не омогућава свим грађанима/кама, без обзира на етничку припадност или националну неопредијељеност, уживање једнаког активног и пасивног бирачког права. У том контексту, неспровођење пресуда Европског суда за људска права којима је потврђена дискриминација у вези са изборним правом, уз препоруке Европске уније дате у Извјештају о напретку БиХ, и даље ограничава пасивно бирачко право за држављане/ке БиХ који нису припадници конститутивних народа (Бошњаци, Срби и Хрвати), када говоримо о општим изборима у БиХ.

У БиХ је седамнаест мањинских група признато као националне мањине³⁵, од којих је најбројнија ромска национална мањина³⁶. Изборни закон БиХ третира учешће припадника националних мањина само на изборима за заступничка тијела на локалном нивоу (општина /град), док на нивоу кантона, ентитета и државном нивоу не постоје загарантована мјеста за припаднике националних мањина. На нивоу ентитета непосредно се бирају кандидати/киње из реда тзв. 'Осталих', односно оних који не припадају конститутивним народима и то 4 у Вијеће народа Републике Српске, те 11 кандидата/кандидаткиња у Дом народа Парламента Федерације БиХ, умјесто ранијих 7.

³⁴ Гламоч, Крупа на Уни, Зворник, Бања Лука, Брод, Дервента, Доњи Жабар, Кључ-Извјешће дугорочних посматрача/ица од 01.08.2022.

³⁵ Закон о заштити права припадника националних мањина (усвојен 2003., измијењен 2005.)

³⁶ Иако је попис становништва обављен 2013. године, објављени подаци до сада не садрже податке о броју припадника ромске популације, а процјене, у зависности од извора, крећу се од 30.000 – 100.000 Рома у БиХ

У досадашњим изборним циклусима у БиХ било је злоупотреба приликом националног изјашњења с циљем да се освоји мандат у Вијећу народа РС-е или представника/це у Дому народа Парламента ФБиХ. Нажалост, ни Уставом БиХ, ни Изборним законом, нису предвиђене одредбе којим би се спријечиле злоупотребе везане за национално изјашњење у сврху добијања мандата, што оставља простор за унапређења у овој области.

6.4. Изборна кампања

Изборна кампања је дефинисана Изборним законом БиХ и обухвата радње и поступке у Законом ограниченом временском року током којег политички субјекти, на законом утврђен начин, упознају бираче/ице и јавност са својим програмом и кандидатима/кињама. Кључни процеси дефинисани одредбама Изборног закона БиХ односе се на потпуну слободу вршења свих активности политичких субјеката током изборне кампање, правила понашања (укључујући дистрибуцију и постављање промотивног материјала, коришћење јавних објеката, кампању током изборне ћутње), финансирање изборне кампање, жријебање редослиједа у медијским наступима, равноправно представљање у медијима, те забрану вођења изборне кампање од дана расписивања избора до датума службеног почетка изборне кампање.

Изборна кампања у БиХ траје 30 дана прије дана одржавања избора.³⁷ За Опште изборе у БиХ 2022. године, изборна кампања трајала је од 2. септембра до 1. октобра 2022., односно до почетка изборне ћутње која траје 24 сата уочи изборног дана, па до затварања бирачких мјеста на изборни дан. О неправилностима уоченим у периоду изборне кампање више у Поглављу 7.

6.5. Финансирање изборне кампање

Финансирање изборне кампање је регулисано Изборним законом БиХ, Законом о финансирању политичких странака, а дјеломично и Законом о сукобу интереса, те Законом о управном поступку БиХ. У јануару 2022. године СИП БиХ је обновило правила о поступцима извјештавања о финансирању кампање, рјешавајући неке препоруке ОДИХР и Групе држава против корупције (ГРЕКО) Вијећа Европе, укључујући и оне о обвезној употреби намјенских банкарског рачуна за трошкове кампање. Политичке странке и независни кандидати/киње према одредбама Изборног закона БиХ, дужни су СИП БиХ поднијети финансијске извјештаје у року од 30 дана од дана објављивања изборних резултата и то за период од дана подношења пријаве за овјеру учешћа на изборима до дана потврђивања службених резултата избора. Када су у питању Општи избори 2022., крајњи рок је био 2. децембар 2022. године.

Према одредбама Изборног закона БиХ, максималан износ који политички субјект може потрошити у изборној кампањи рачуна се тако што се законом одређени износ новца помножи са бројем бирача/ица у свим изборним јединицама у којима политички субјект има кандидатску листу или кандидата/киња³⁸. Дакле, политички субјекти могу потрошити до 0,30 КМ по регистрованом бирачу/ици у сваком изборној трци, па тако и за Опште изборе у БиХ 2022. године.

³⁷Изборни закон Босне и Херцеговине, Поглавље 16. [хттпс://бит.лу/3дПкQјд](http://bit.ly/3дПкQјд)

³⁸ Изборни закон БиХ, чл.15.10, став (2): 20 фенинга за изборе за чланове/ице кантоналних скупштина, 30 фенинга за остале изборне утрке.

Према службеним подацима СИП БиХ, у периоду од 2006. до 2020. године, на изборне кампање потрошено је укупно 63.593.904,22 КМ.³⁹, док резултати мониторинга трошкова изборне кампање Транспаренцу Интернационала (ТИБиХ) показују да су политичке странке током изборне кампање за Опште изборе у БиХ 2022. године потрошиле цца 11,59 милиона КМ. Из наведеног је видљиво да се ради о једној од најскупљих кампања, с обзиром да су политичке странке на три врсте јавног оглашавања, те предизборне скупове које су организовале, потрошиле цца 11,59 милиона КМ.

Преглед трошкова изборних кампања у периоду 2006. – 2022. Године

Такође, по подацима "Истиномјера", политички субјекти и актери/ке су током предизборне кампање за Опште изборе 2022. године само на друштвеним мрежама Фацебоок и Инстаграм потрошили преко 438.000 КМ путем 475 профила на овим мрежама, те 5.064 објаве/огласа за промовисање својих статуса, слика, фотогалерија, видеообраћања и рекламних спотова. По броју регистрованих промоција предњачи СДП БиХ, испред СДА и СНСД-а. Када је ријеч о потрошњи за промоцију објава, предњачи СНСД, ПДП је на другом мјесту, затим слиједе Уједињена Српска и СДП БиХ.

³⁹ Подаци за 2018. годину су непотпуни, јер је, како стоји у Информацији СИП БиХ, од 69 политичких странака и 34 неовисна кандидата/киње постизборно финансијско извјешће поднијело укупно 57 политичких странака и 15 неовисних кандидата/киња.

6.6. Финансирање политичких странака

Финансирање политичких странака дефинисано је Законом о финансирању политичких странака⁴⁰, уз подсјећање да су дозвољени извори финансирања политичких странака чланарина, добровољни прилози правних и физичких особа, издавачке дјелатности, продаја пропагандног материјала и организовање страначких манифестација, приходи од имовине у власништву политичке странке, прорачун Босне и Херцеговине сходно споменутом закону, ентитетских прорачуна, кантоналних прорачуна и прорачуна Брчко дистрикта БиХ, као и прорачуна других јединица локалне управе и самоуправе у сходно закону (ентитетским прописима), те добити од предузећа у власништву политичке странке.

Физичка особа, током календарске године, у форми добровољног прилога политичкој странци може дати максимално 10.000 КМ, док члан/ица политичке странке у истом периоду не смије политичкој странци уплатити више од 15.000 КМ, што укључује и чланарину. Физичке особе без обзира на то јесу ли из земље или иностранства прилоге дају под истим условима и у оквиру лимита прописаног овим законом. Лимит на висину прилога правних особа износи 50.000,00 КМ.

Према одредбама Закона о финансирању политичких странака забрањени су прилози органа Управе: државе БиХ, ентитета, кантона, Брчко дистрикта БиХ, те општинских и градских органа, јавних институција, јавних предузећа, приватних предузећа која су са органима извршне власти склопила уговоре о јавним набавкама, хуманитарних организација, неименованих, односно анонимних донатора, вјерских заједница, синдиката, удружења грађана и других непрофитних организација које се финансирају јавним средствима без обзира на износ средстава, затим правних лица код којих уложени јавни капитал износи најмање 25% (наведене забране подједнако се односе на донације у новцу и на донације у чињењу, односно неновчане донације).

За примјену прописа о финансирању политичких партија надлежно је СИП БиХ, која има ограничен мандат када је у питању ревизија и контрола финансирања политичких странака, посебно у области ревизије трошкова. У складу са својим надлежностима, СИП БиХ донијело је подзаконске акте којима су уређени извјештавање у области финансирања политичких странака и изборних кампања, процедуре израде програма утрошка средстава и отварање посебног рачуна за финансирање кампања и процедура прегледа, контроле и ревизије финансијских извјештаја политичких странака. Такође, капацитети Службе за ревизију финансирања политичких странака у БиХ нису довољни да би се адекватно и благовремено анализирали сви извјештаји политичких странака, а тиме могло и правовремено реаговати на уочене неправилности и незаконитости.

⁴⁰ Службени гласник БиХ, бр 95/12, 41/16

У том контексту, до данас нису забиљежени покушаји владајућих структура да се ради на доношењу и усвајању унифицираног Закона о политичким странкама на државном нивоу, којим би се потенцијално могла ријешити бројна отворена питања, те реализовати препоруке за унапређење области финансирања и дјеловања политичких странака у том контексту.

Наиме, Група држава против корупције Вијећа Европе (*Group of States Against Corruption* - ГРЕКО), која прати усклађеност земаља чланица с инструментима Вијећа Европе против корупције, објавила је трећи циклус евалуације о усклађености Босне и Херцеговине с препорукама ГРЕКО-а о темама инкриминације и транспарентности финансирања политичких странака. У споменутој евалуацији, ГРЕКО наводи да БиХ није постигла никакав опипљив напредак од усвајања додатка Другом извјештају о усклађености, јер је од укупно 22 препоруке, само десет проведено на задовољавајући начин, осам препорука дјеломично, а четири нису проведене.

Што се тиче транспарентности финансирања политичких странака у БиХ, само је једна препорука проведена на задовољавајући начин, а везано за објављивање података о финансијама политичких странака и политичких субјеката који учествују на изборима. Осим тога, тражена су само дјелимична рјешења као одговор на недостатке утврђене у Извјештају о евалуацији.

На примјер, политичке странке су биле обвезне водити евиденцију о чланаринама и добровољним прилозима, те издавати потврде о томе, укључити примања од повезаних субјеката, и успоставити механизме интерне финансијске контроле. Међутим, потребно је додатно промовисати кориштење банкарског система за доприносе политичким странкама, увести принцип јединственог рачуна кампање, постићи повећану транспарентност рачуна и активности субјеката повезаних с политичким странкама, по питању кршења правила финансирања избора, увести дефинисане и дјелотворне, сразмјерне и одвраћајуће санкције у области политичког финансирања за сва повезана кршења и за све укључене особе.

Иако је при Средишњем изборном повјеренству БиХ (СИП БиХ) успостављена Служба за ревизију финансирања политичких странака, нема доказа о повећању финансијских и кадровских средстава додијељених СИП-у за обављање надзорних функција које се односе, како на страначко, тако и на финансирање избора, нити је сарадња и координација између СИП-а, порезних тијела и агенција за спровођење закона ојачана на оперативном и извршном нивоу.

Стога процес реформи треба енергичније проводити како би се повећала транспарентност политичког финансирања и улоге политичких странака као темељног елемента демократског система. ГРЕКО је, још једном, позвао власти у Босни и Херцеговини да у потпуности спроведу преосталих осам препорука на тему транспарентности финансирања политичких странака у БиХ.

7. НЕПРАВИЛНОСТИ У ПРЕДИЗБОРНОМ ПЕРИОДУ И ИЗБОРНОЈ КАМПАЊИ

7.1. Преурањена изборна кампања

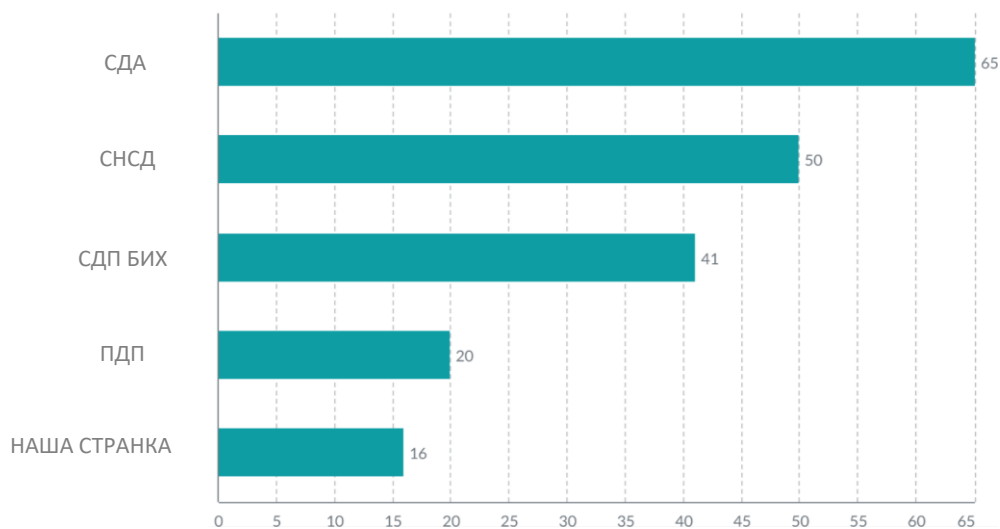
Изборни закон БиХ дефинише изборну кампању као период од 30 дана уочи изборног дана у којем политички субјекти представљају бирачима и јавности своје програме и кандидате за предстојеће изборе. Изборна кампања за Опште изборе 2022. године почела је 2. септембра 2022. што значи да је до овог датума забрањено било какво плаћено јавно оглашавање, као и све предизборне активности политичких субјеката, осим одржавања интерних скупова органа и статутарних тијела политичких субјеката, и то од дана расписивања до дана службеног почетка изборне кампање.

Као и у ранијим изборним циклусима, забиљежено је да значајан број политичких субјеката проводи активности изборне кампање прије њеног званичног почетка, посебно у сегменту плаћеног оглашавања на друштвеним мрежама. Коалиција је забиљежила 157 појединачних случајева незаконитог плаћеног оглашавања од стране 33 политичка субјекта и/или њихова кандидата.

Поред плаћеног оглашавања на друштвеним мрежама, забиљежено је да су поједини политички субјекти започели са активностима које су *де факто* активности изборне кампање на терену, а које нису интерног страначког карактера, те да се у том смислу у великој мјери користи тзв. сива зона Изборног закона БиХ, која изричито забрањује само плаћено оглашавање прије званичног почетка изборне кампање. Тренутна законска рјешења не познају санкције нити забрањују све ове остале активности изборне кампање, чиме се на одређени начин обесмишљава одређивање кампање у трајању од 30 дана, кад она у пракси траје далеко дуже. О таквим активностима политички субјекти у правилу јавност и бираче обавјештавају користећи редовно медијско извјештавање, те неплаћене објаве на личним или профилима политичког субјекта на различитим друштвеним мрежама. Посматрачи Коалиције „Под лупом забиљежили су 484 таква случаја у 67⁴¹ општина и градова широм БиХ (укључујући претходно наведених 157 случајева незаконитог плаћеног оглашавања). Анализа пристиглих пријава преурањене, законом забрањене кампање показује да се највећи број пријава односи на политичке субјекте СДА (65), СНСД (50), СДП БиХ (41), ПДП (20) и Наша странка (16).

⁴¹ БАЊА ЛУКА, БИХАЋ, БРАТУНАЦ, БРЧКО ДИСТРИКТ БиХ, БРЕЗА, БУГОЈНО, БУЖИМ, ЧАЈНИЧЕ, ЧЕЛИЋ, ЧЕЛИНАЦ, ЦЕНТАР САРАЈЕВО, ДЕРВЕНТА, ДОБОЈ, ДОБОЈ ИСТОК, ДОМАЉЕВАЦ – ШАМАЦ, ДОЊИ ВАКУФ, ДОЊИ ЖАБАР, ФОЈНИЦА, ГРАЧАНИЦА, ГРАДИШКА, ХАЦИЋИ, ИЛИЦА, ИЛИЈАШ, ИСТОЧНО НОВО САРАЈЕВО, ЈАБЛАНИЦА, КАЛЕСИЈА, КЉУЧ, КОЊИЦ, КОЗАРСКАДУБИЦА, КРЕШЕВО, ЛИВНО, ЉУБУШКИ, ЛОПАРЕ, ЛУКАВАЦ, МОДРИЧА, МОСТАР, НОВИ ГРАД, НОВИ ГРАД САРАЈЕВО, НОВИ ТРАВНИК, НОВО САРАЈЕВО, ОЦАК, ОЛОВО, ОРАШЈЕ, ОШТРАЛУКА, ПЕТРОВО, ПРИЈЕДОР, ПРЊАВОР, РИБНИК, ШАМАЦ, САНСКИ МОСТ, СРЕБРЕНИЦА, СРЕБРЕНИК, СТАНАРИ, СТАРИ, ГРАД САРАЈЕВО, СТОЛАЦ, ТЕОЧАК, ТЕШАЊ, ТОМИСЛАВГРАД, ТУЗЛА, ВАРЕШ, ВЕЛИКА КЛАДУША, ВИШЕГРАД, ВИТЕЗ, ВОГОШЋА, ЗЕНИЦА, ЖЕПЧЕ, ЗВОРНИК

Преурањена, законом забрањена кампања (По политичким субјектима топ 5)

Случајеви преурањене кампање по прекршиоцима/политичким субјектима (топ 5)

Настављајући праксу започету током изборног циклуса Локалних избора 2020., Централна изборна комисија БиХ новчано је санкционисала низ политичких субјеката и/или кандидата истих за плаћено оглашавање на друштвеној мрежи *Facebook* у времену прије почетка изборне кампање, укључујући и случајеве ове неправилности које је пријавила Коалиција „Под лупом“. Према информацијама којима располаже Коалиција, ЦИК БиХ је до 5. септембра 2022. изрекла 37.000 КМ новчаних санкција различитим политичким субјектима и/или њиховим кандидатима/кињама за ово кршење Изборног закона БиХ, што није коначни износ због накнадних поступака и оних који су још у току.

7.2. Ажурност Централног бирачког списка (ЦБС)

Регистрација бирача у БиХ је пасивна од 2006. године, док за бираче који желе гласати из иностранства још увијек важи активна регистрација. За Опште изборе 2022. године у Централни бирачки списак (ЦБС) уписано је укупно 3.368.666 бирача/ица, закључно са 18.08.2022. године.

У погледу ажурности централног бирачког списка, битно је истаћи да нису забиљежене пријаве већег броја умрлих лица на бирачким списковима по основним изборним јединицама, као што је то био случај у претходним изборним циклусима, већ је углавном ријеч о инцидентним случајевима. Посматрачи Коалиције извјестили су да Центар за бирачки списак у општини Кључ није оперативан и то током цијелог извјештајног периода.

Када је у питању гласање путем поште, на задњим Локалним изборима 2020. године забиљежен је рекордан број захтјева за овај вид гласања (близу 130.000) али и рекордан број (покушаја) злоупотреба личних података за овај вид гласања. Једна од препорука Коалиције „Под лупом“ након тих избора била је да је нужно увести додатне механизме осигурања којом би се спријечиле злоупотребе гласања путем поште. За провођење Општих избора 2022., ЦИК БиХ је кроз подзаконске акте прописала додатне механизме на начин да се пријаве за гласање

изван БиХ достављају само електронски путем портала е- избори, доступном на веб страници или путем факса. Са обзиром да су стављена ограничења да једна пријава за гласање може ићи само са једне адресе е-поште, да се морају учитати копије једног од важећих бх. докумената, да је потребан доказ о тачном боравишту у иностранству, те да се пријаве не могу запримати путем поште, значајно је смањен простор за злоупотребе уочене у ранијим изборним циклусима. Сужавање простора за потенцијалне малверзације је врло вјероватно утицало и на сам број пријава за гласање путем поште којих је за ове изборе било готово дупло мање у односу на изборе прије двије године (69.966 бирача/ица регистровано за гласање путем поште).

7.3. Трговина мјестима у бирачким одборима

Још од 2014. године, Коалиција „Под лупом“ је упозоравала јавност, изборну администрацију и доносиоце одлука на тзв. трговину мјестима у бирачким одборима између политичких субјеката. Иако је Изборни закон БиХ јасан и прописује да политички субјекти овјерени за учешће на изборима могу имати само по једног представника у саставу једног бирачког одбора, у пракси то често није случај и на различите начине се ова законска одредба покушава изиграти. У јулу 2022. године, Високи представник у БиХ донио је Одлуку о измјенама и допунама Изборног закона БиХ⁴² гдје је, између осталог, забрањена злоупотреба законског права на учешће у раду бирачког одбора фиктивним представљањем, те је забрањено и лажно представљање у име било којег политичког субјекта са циљем поговорања другом политичком субјекту. За утврђена кршења Закона у овом смислу предвиђене су и санкције.

Посматрачи Коалиције су пријавили наводе о 55 случајева трговине мјестима у бирачким одборима у 36 различитих општина/градова⁴³. Увидом у листу овјерених политичких субјеката за учешће на предстојећим Општим изборима, наставља се тренд широм БиХ гдје се одређени број политичких субјеката пријављује и овјерава за учешће на изборима у основним изборним јединицама у којима немају никакво дјеловање, општински одбор, службене просторије нити се планирају озбиљно надметати у изборној утрци, што може упућивати на закључак да се то ради са намјером да се оствари трговина мјестима у бирачким одборима. Са обзиром на нове законске одредбе које забрањују трговину мјестима у бирачким одборима и предвиђају високе новчане санкције, како за појединачне прекршиоце тако и за политичке субјекте, чини се да је одређени број политичких субјеката одустао директно од ових намјера, а што се може закључити по томе да у већем броју основних изборних јединица политички субјекти нису доставили довољан број кандидата/киња за чланове/ице и замјенике/ице бирачких одбора. С тим у вези, нажалост, постоје назнаке да је трговина мјестима у бирачким одборима из облика страначке корупције прешла у још гори облик, системске корупције. Коалицији „Под лупом“ из више градова и општина стигле су пријаве, како са доказима тако и снажним индицијама, да поједине локалне изборне комисије учествују у манипулацијама чланством у бирачким одборима именујући страначке особе у саставе бирачких одбора као представнике локалне изборне комисије.

⁴² Одлука којом се доноси Закон о измјенама и допунама Изборног закона БиХ: <https://bit.ly/3UC2lw5>

⁴³ БИХАЋ, БОСАНСКО ГРАХОВО, БРАТУНАЦ, БРЧКО ДИСТРИКТ БиХ, ЧАЈНИЧЕ, ЧЕЛИЋ ДОБОЈ, ГОРЊИ ВАКУФ-УСКОПЉЕ, ГРАЧАНИЦА, ГРАДАЧАЦ, ХАЦИЋИ, ИЛИЦА, ЈАБЛАНИЦА, КЉУЧ, ЛИВНО, ЛОПАРЕ, ЛУКАВАЦ, МАГЛАЈ, ОРАШЈЕ, ПЕЛАГИЋЕВО, ПРОЗОР-РАМА, РИБНИК, РУДО, СТАНАРИ, СТАРИ ГРАД САРАЈЕВО, ТЕОЧАК, ТЕШАЊ, ТОМИСЛАВГРАД, ТРАВНИК, ВАРЕШ, ВЕЛИКА КЛАДУША, ВИТЕЗ, ВУКОСАВЉЕ, ЗАВИДОВИЋИ, ЗВОРНИК, ЖЕПЧЕ

Такође, Коалиција „Под лупом“ је у претходном периоду провела истраживање и сачинила анализу транспарентности бирачких одбора са фокусом управо на тзв. трговину мјестима у бирачким одборима. По задатој методологији, истраживање је обухватило 10% од укупног броја бирачких мјеста у БиХ односно 500 бирачких мјеста у 126 општина/градова. Резултати анализе јасно и прецизно потврђују постојање изборних неправилности, на које Коалиција годинама указује. Истраживање је указало на потенцијалну сумњу на трговину мјестима у бирачким одборима за преко 17% чланова/ица бирачких одбора, или њих 747, од 4.337 чланова/ица бирачких одбора, колико их је било предметом анализе. У највећем броју случајева ријеч је о особама које су се налазиле на листама бирачких одбора и за Опште/опће изборе 2022. године, али и за Локалне изборе 2020. године које су долазиле испред различитих политичких субјеката.

Узимајући у обзир све наведено, већ сада се да закључити да је нужно одмах након избора приступити процесу измјена законског оквира који се тиче начина именовања и састава бирачких одбора како би се стало у крај овим злоупотребама.

7.4. Злоупотреба личних података у сврху регистрације бирача за гласање изван БиХ

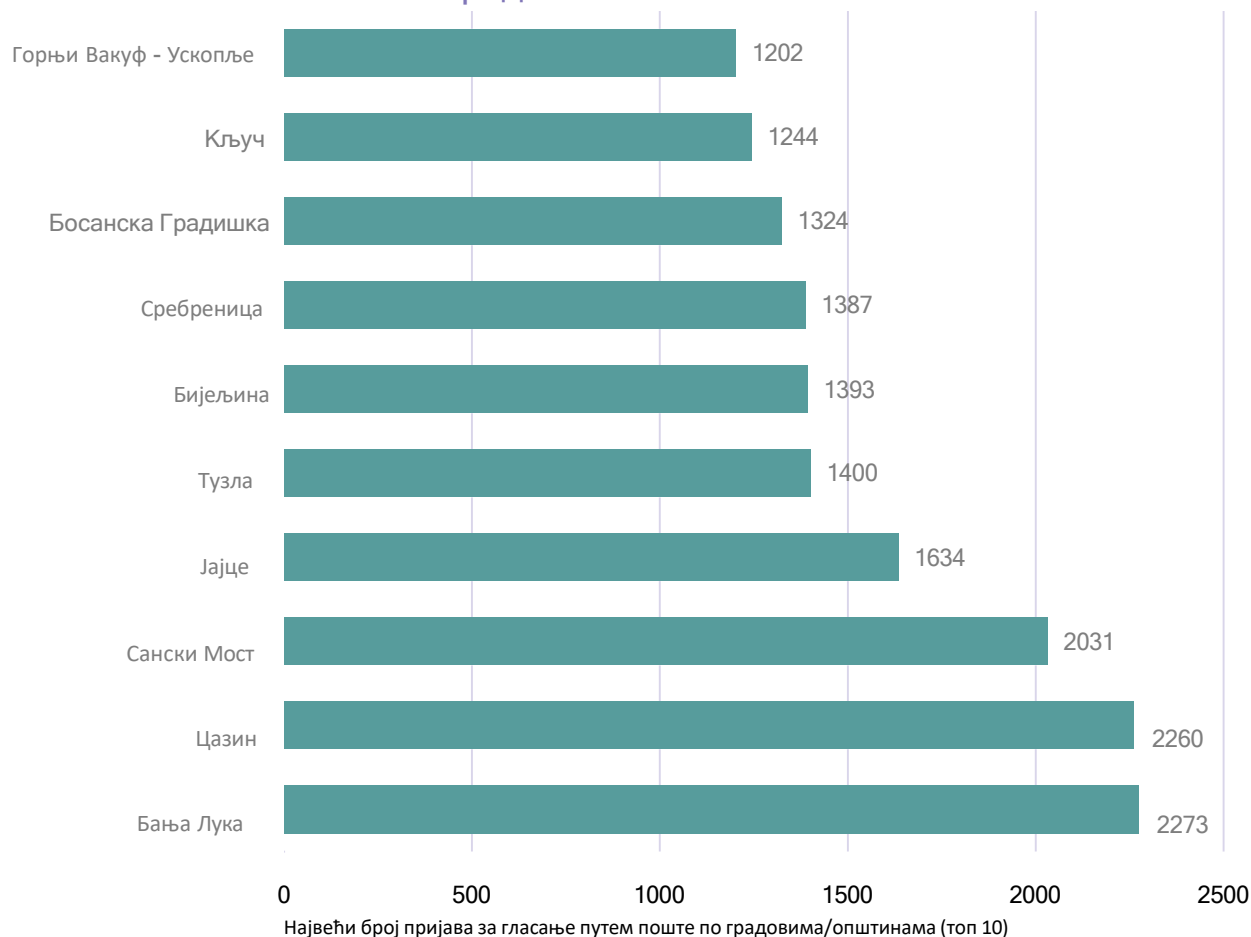
Оно што је обиљежило овај изборни циклус када је ова врста неправилности у питању је, промјена процедуре за пријаву за гласање путем поште, те је по први пут кориштен електронски систем за слање и обраду захтјева ове врсте⁴⁴. У односу на изборне циклусе у посљедњих шест година, ЦИК БиХ запримио је значајно мањи број захтјева за гласање путем поште, тачније нешто више од 80.000 захтјева ове врсте. Ако ове податке поредимо са подацима за локалне изборе 2020. године када је запримљено близу 130.000 захтјева евидентно је да је за овај изборни процес пристигло око 50.000 мање захтјева за гласање путем поште. ЦИК је увидом у све пристигле захтјеве одбио 10.720 захтјева⁴⁵ а најчешћи разлог одбијања поменутих захтјева је било недостављање тачне адресе боравка ван БиХ (захтјева са овим недостатком је било 4.039). Рок за пријаву бирача за гласање изван БиХ био је 19. јули 2022. године. ЦИК БиХ је коначно за гласање изван БиХ регистровала 69.979 бирача/ица⁴⁶. Најважнија промјена коју је донио нови систем слања и обраде захтјева, као и додатни сигурноси механизми, је готово спрјечавање ове врсте неправилности, па самим тим није било неправилности ове врсте коју су забиљежили дугорочни посматрачи Коалиције Под Лупом.

⁴⁴ https://www.izbori.ba/Documents/Izbori_2022/Uputstvo_elektronske_prijave-bos.pdf

⁴⁵ https://www.izbori.ba/Documents/Izbori_2022/Odluke/1808/SKM_28722081816260-srp.pdf

⁴⁶ https://www.izbori.ba/Documents/Izbori_2022/Odluke/1808/SKM_28722081816280-srp.pdf

Број пријава за гласање из иностранства по градовима/општинама

7.5. Недозвољени притисци на бираче и куповина гласова

Иако незаконити, притисци на бираче/ице и куповина гласова на изборима у БиХ већ су постали уобичајена пракса. Посматрачи Коалиције извјестили су о 27 таквих случајева у 18⁴⁷ општина/градова. Наведени случајеви односе се на наводе о нуђењу новца у замјену за глас, притиске на запослене у јавним предузећима и слично. Гласине о куповини гласова забиљежене су у више општина/градова гдје се ти износи крећу у распону од 50 до 200 КМ. Забрињавају напомене дугорочних посматрача о томе да су такви разговори и договори општеприхваћени и да грађани/ке не зазиру од продаје гласова, као нити да постоји разумијевање да су овакве појаве заправо кривична дјела. Истовремено, грађани/ке који пријаве ове случајеве, због бојазни од одмазде у локалним срединама, одбијају јавно говорити о овоме или исто пријављивати надлежним органима.

⁴⁷ БИХАЋ, БОСАНСКА КРУПА, БРЧКО ДИСТРИКТ БИХ, ЦЕНТАР САРАЈЕВО, ДОЊИ ЖАБАР, ГРАЧАНИЦА, ИСТОЧНА ИЛИЦА, ИСТОЧНО НОВО САРАЈЕВО, ЈАБЛАНИЦА, МИЛИЋИ, НОВИ ГРАД, ОСМАЦИ, ПРОЗОР-РАМА, САНСКИ МОСТ, СТАРИ ГРАД САРАЈЕВО, ШЕКОВИЋИ, ТРНОВО (РС), ЗАВИДОВИЋИ

7.6. Злоупотреба јавних ресурса и јавних функција у сврхе кампање

Злоупотреба јавних ресурса и/или јавних функција у сврху кампање односи се на злоупотребе у потрошњи јавног буџетског новца и другог јавног новца у власништву грађана/ки БиХ, те злоупотребе јавних компанија и додијељених јавних функција од стране политичких субјеката или појединаца који су кандидати/киње на изборима. Готово увијек, злоупотребе јавних ресурса дешавају се од стране оних који у изборну утрку за различите нивое улазе са позиције актуелне власти. Коалиција на овај проблем упозорава још од Општих избора 2014. године и заговара за законско третирање ове неправилности.

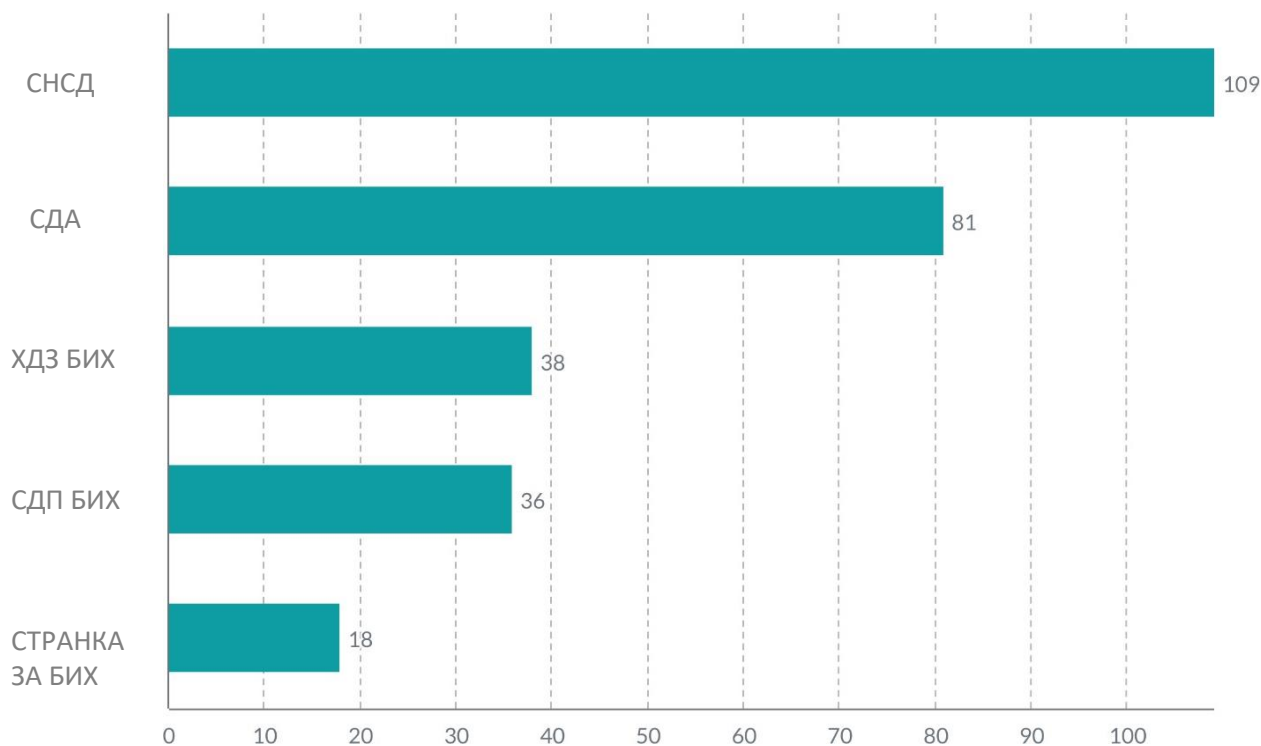
У јулу ове године, Високи представник за Босну и Херцеговину (ОХР) је, користећи овлаштења које су му на располагању, донио Одлуку којом се доноси Закон о измјенама и допунама Изборног закона БиХ⁴⁸, а којом је у исти уведен појам „јавних средстава и ресурса“. Измјенама и допунама злоупотреба „јавних средстава и ресурса“ подразумијева се било које незаконито кориштење средстава и ресурса државе БиХ, ентитета, кантона, Брчко дистрикта БиХ и других јединица локалне управе и самоуправе, којим кандидати на изборима и изборним листама, као јавни или државни дужносници, или непосредно изабране особе, располажу за потребе обављања службене дужности. Ту се убраја сва покретна и непокретна имовина, као и сви људски ресурси јавних институција који се користе у оквиру радног времена. Коалиција је мишљења да су ове измјене корак напријед у борби против ове неправилности, али да је потребно испратити ефекат истих, те евентуално ићи у смјеру доношења још и рестриктивнијих одредби.

Посматрачи Коалиције „Под лупом“ извијестили су о 384 случаја злоупотребе јавних ресурса у 67 општина/градова. Пријављени случајеви односе се у највећем броју на интензивне радове на локалној инфраструктури, те учестале и интензивне посјете функционера са виших нивоа власти, који се у правилу састају или посјећују оне општине/градове на чијем су челу њихове страначке колеге/ице. Анализа пристиглих пријава показује да се највећи број случајева злоупотребе јавних ресурса односи на политичке субјекте СНСД (109), СДА (81), ХДЗ БиХ (38), СДП БиХ (36) и Странка за БиХ (18).

За ове изборе забиљежени су и различити примјери увођења у права различитих категорија и/или давања једнократних облика помоћи становништву по различитим основама: једнократне новчане помоћи пензионерима, особама са инвалидитетом, цивилним жртвама рата, корисницима борачке накнаде, подјела пакета основних животних намирница, помоћи младима, а све са реализацијом искључиво до 2. октобра, тачније дана избора. Исти или слични примјери забиљежени су на нивоу оба ентитета у БиХ.

⁴⁸ Одлука ОХР-а: <https://bit.ly/3SmB58N>

Злоупотребе јавних ресурса, законом забрањена кампања (по политичким субјектима топ 5)

Случајеви злоупотребе јавних ресурса по прекршиоцима/политичким субјектима (топ 5)

Рад државних службеника и других запосленика у јавној управи или јавним предузећима у сврху кампање било којег политичког субјекта може се сматрати злоупотребом јавних ресурса, а посматрачи Коалиције извјестили су о 99 таквих случајева у 40⁴⁹ општина/градава у БиХ.

7.7. Остале неправилности

Кроз раније поменуте измјене и допуне Изборног закона БиХ које је донио ОХР, у закон је додан „говор мржње“, који се дефинише као сваки облик јавног изражавања или говора који изазива или потиче мржњу, дискриминацију или насиље против било које особе или групе особа, на основу расе, боје коже, националности, пола или вјере, етничког поријекла или било које друге личне карактеристике или оријентације која подстиче на дискриминацију, непријатељство и насиље.

⁴⁹ БИХАЋ, БИЛЕЋА, БРЧКО ДИСТРИКТ БиХ, БУГОЈНО, ЦАЗИН, ЦЕНТАР САРАЈЕВО, ЧАЈНИЧЕ, ДОМАЉЕВАЦ – ШАМАЦ, ДОЊИ ВАКУФ, ГАЦКО, ГРАЧАНИЦА, ГРАДАЧАЦ, ГРАДИШКА, ХАЦИЋИ, ХАН ПИЈЕСАК, ИСТОЧНИ СТАРИ ГРАД, ИСТОЧНО НОВО САРАЈЕВО, ЈАБЛАНИЦА КОЗАРСКА ДУБИЦА, ЛОПАРЕ, ЛУКАВАЦ МИЛИЋИ, МОДРИЧА, НЕВЕСИЊЕ, НОВИ ГРАД, НОВО ГОРАЖДЕ, ОСМАЦИ, ПАЛЕ (ФБИХ), ПЕЛАГИЋЕВО, РУДО, САНСКИ МОСТ, СТАРИ ГРАД САРАЈЕВО, ШАМАЦ, ШЕКОВИЋИ, ТЕШАЊ, ТРАВНИК, ТРНОВО (РС), ВИТЕЗ, ЗАВИДОВИЋИ, ЖЕПЧЕ

Непримјерен говор, садржај или говор који може подстаћи вјерску, националну или нетрепељивост по другом основу, најчешће припадности политичкој опцији, забиљежен је у 45 случајева у 23⁵⁰ општине/града. Већина случајева односи се управо на посљедње, изразито непримјерен говор или нетрепељивост по основу политичке припадности гдје се посебно на друштвеним мрежама, путем ботова, лажних профила и слично улаже много напора у дефамацију кандидата/киња или политичких опонената.

Грађани и грађанке су у пар десетина случајева пријавили неправилности које се углавном односе на наводе о куповини гласова, нападним дјеловањем страначких активиста/киња у покушајима да сазнају за кога ће грађанин/ка гласати што је протумачено и схваћено као притисак на бираче, те злоупотребе података са бројевима телефона од стране политичких странака у исту сврху. Одређени број пријава односи се и на трговину мјестима у бирачким одборима, коју су и грађани посебно почели слати након објављивања да је изречена санкција за ово кршење Изборног закона БиХ.

⁵⁰ БАЊА ЛУКА, БИХАЋ, БОСАНСКО ГРАХОВО, ДОБОЈ ИСТОК, ГОРАЖДЕ, ИЛИЦА, ИСТОЧНО НОВО САРАЈЕВО, МОДРИЧА, МОСТАР, НОВО САРАЈЕВО, ПАЛЕ (ФБИХ), ПРИЈЕДОР, ШАМАЦ, САНСКИ МОСТ, СТАРИ ГРАД САРАЈЕВО, ТРАВНИК, ТРНОВО (ФБИХ), ВИТЕЗ, ЗЕНИЦА, НОВИ ГРАД, БРЧКО ДИСТРИКТ БИХ, СРЕБРЕНИК, СРЕБРЕНИЦА

8. ИЗБОРНИ ДАН

Коалиција „Под лупом“ је оцијенила да је изборни дан 2. октобра на највећем броју бирачких мјеста протекао у складу са Изборним законом БиХ и provedбеним актима, уз неправилности које се, углавном, већ традиционално понављају из изборног циклуса у изборни циклус.

Манипулације изборним процесом које су могле имати директан утицај на изборни резултат дешавале су се на 6% посматраних бирачких мјеста. Највеће неправилности на изборни дан утврђене су током посматрања изборног дана и процеса поновног бројања гласова за ниво Предсједника и Потпредсједника Републике Српске у Главном центру за бројање, и то у Добоју, Приједору и Зворнику, гдје је поновним бројањем утврђено да се прелиминарни резултати унесени у обрасце од стране чланова бирачких одбора и/или у јединствени систем за обраду резултата од стране особља локалних изборних комисија разликују, у односу на коначне резултате утврђене поновним бројањем гласова на чак до двије трећине бирачких мјеста у овим градовима. Нико до тренутка објаве овог извјештаја није сносио кривичну или другу одговорност због наведеног.

Примјетна су побољшања неких сегмената изборног процеса у односу на претходне изборне циклусе, а што је добрим дијелом резултат имплементације 14 препорука Коалиције „Под лупом“ само за ове изборе, тј. низа техничких унапређења у процесу гласања на изборни дан. Забиљежено је мање случајева злоупотреба помоћи при гласању и породичног гласања.

Правни тим Коалиције „Под лупом“ током изборног дана обрадио је 91 пријављени случај, од којих би дио могао имати утицај на изборни резултат на предметним бирачким мјестима. Забиљежени су притисци на бираче и друге процесне неправилности, од којих се издвајају неправилности током гласања.

Забиљежене неправилности указују на потребу додатног унапређења изборног процеса у квалитативном смислу, посебно у сегментима спречавања кривичних дјела која се односе на недозвољене притиске на бираче и реформе бирачких одбора, прије изборног дана. На изборни дан потребно је увођење нових технологија (електронске идентификације бирача, скенирања гласачких листића и електронске обраде резултата гласања на нивоу бирачког мјеста).

8.1. Отварање бирачких мјеста

Посматрачи и посматрачице су неометано приступили свим бирачким мјестима на која су били распоређени. На самом почетку су забиљежени спорадични случајеви са проблемима у приступу који су благовремено отклоњени. Забиљежени су и појединачни случајеви са проблемима у праћењу изборног процеса на неколицини бирачких мјеста.

У 91 % случајева, сви чланови бирачког одбора су били присутни на бирачким мјестима у 06:00 х, а што је значајан напредак у односу на претходне изборе.

На 2% бирачких мјеста су забиљежени проблеми са изборним материјалом, док на мање од 1% посматраних бирачких мјеста гласачки листићи нису ручно бројани.

Забрињава податак да на 20% бирачких мјесту у земљи није истакнута листа чланова бирачког одбора на којем се види назив политичког субјекта за сваког члана бирачког одбора, а што је обавеза. На скоро 7% бирачких мјеста, листа је истакнута, али на њој стоји шифра, умјесто назива политичког субјекта.

На скоро свим бирачким мјестима, гласачка кутија је показана празна прије отварања бирачких мјеста.

Изборни закон БиХ прописује да се бирачка мјеста отварају у 7:00 сати те да остају непрекидно отворена за гласање 12 сати. Уколико долази до прекида гласања, о продужавању гласања одлучује или бирачки одбор или локална изборна комисија, у зависности од дужине трајања прекида⁵¹. Укупно 79 % бирачких мјеста отворено је тачно у 7:00 ч, до 7:15 отворено је 18% бирачких мјеста, а преостала бирачка мјеста са кашњењем до сат времена.

⁵¹ Прекид до три сата, одлуку о продуживању рада доноси БО, прекид дужи од три сата, одлуку доноси локална изборна комисија.

На свим бирачким мјестима је осигурана тајност гласања, односно гласачке кабине су постављене на начин да нико не може видјети за кога је бирач гласао, али у складу са новом процедуром према којој је отвор гласачке кабине окренут према посматрачима и члановима бирачких одбора.

8.2. Процес гласања

На 40 бирачких мјеста забиљежене су неправилности при процесу гласања, као што су издавање више гласачких листића једној особи, једна особа гласа више пута или једна особа гласа у име друге особе које се нису појавиле на бирачком мјесту.

На 20 бирачких мјеста члан бирачког одбора задужен за издавање гласачких листића није стављао отисак штамбиља у доњем лијевом углу поред којег се потписује на предњој страни сваког листића, испод текста "Упутство за гласање". Ова неправилност може резултирати тиме да постоји већи број гласачких листића са штамбиљем и печатом, од броја бирача који су изашли на гласање, што отвара простор за злоупотребу таквих неискориштених гласачких листића.

На 38 бирачких мјеста је забиљежено отворено наговарање на гласање за одређеног политичког субјекта, док су застрашивања или вршења притисака на гласаче забиљежени на 13 бирачких мјеста.

На сваком петом бирачком мјесту, забиљежено је до 10 случајева да се име и презиме бирача приликом идентификације чита наглас. На 31 бирачком мјесту, забиљежено је више од 10 случајева ове неправилности. Ова процедура је измијењена у односу на претходне изборе у БиХ, те се сада име и презиме бирача који приступа гласању не би требало читати наглас.

На 17 бирачких мјеста дозвољено је гласање без провјере прописаних идентификационих докумената до 10 пута, док је једном бирачком мјесту овај случај забиљежен више од десет пута.

До десет случајева враћања бирача са бирачког мјеста јер нису били на Изводу из Централног бирачког списка забиљежено је на скоро половини бирачких мјеста, док је на 11 бирачких мјеста забиљежено више од 10 ових случајева.

Посматрачи „Коалиције „Под лупом“ су забиљежили до десет случајева породичног гласања на сваком другом бирачком мјесту у земљи. Више од десет случајева породичног гласања је забиљежено на 11 бирачких мјеста.

Нова процедура помоћи при гласању других лица није испоштована на 21% бирачких мјеста (до 10 случајева). Више од 10 случајева ове неправилности је забиљежено на 7 бирачких мјеста.

На 15% бирачких мјеста забиљежено је до 10 случајева да иста особа пружа помоћ већем броју бирача да гласају у кабинџ, док је више од 10 случајева, забиљежено на 4 бирачка мјеста.

На 23 бирачка мјеста дуже су се задржавале неовлаштене особе.

8.3. Затварање бирачких мјеста

Затварање бирачких мјеста углавном је извршено у складу са прописима. Број бирачких мјеста који је затворен у 19:00ч је 79,9%. До 19:15ч је затворено додатних 16,8%, 3,5% је затворено до 20:00ч, а преосталих 0,1% након 20:00ч. На 5 бирачких мјеста, затварању нису присуствовали сви чланови бирачких одбора. На 12 бирачких мјеста дозвољен је улазак особа након његовог затварања.

8.4. Бројање гласова

На 1,1 % бирачких мјеста, на столовима за бројање су се нашле хемијске оловке након отварања гласачке кутије. На 1,5% бирачких мјеста, неискориштени гласачки листићи нису упаковани у оригиналне кутије и заједно са ковертом са оштећеним гласачким листићима и оловкама које нису црвене боје спремљени су у заштитну врећу. На једном бирачком мјесту, посматрач Коалиције „Под лупом“ није био у могућности да неометано прати процес бројања гласова.

Утврђивање резултата за Предсједништво БиХ - Неслагања у тесту тачности за избор Предсједништва Босне и Херцеговине су забиљежена на шест бирачких мјеста. (137A043 Стари Град Сарајево, 182B035 Требиње, 034B252 Бања Лука, 032A023 Сански Мост, 167A004 Горажде, 164B005 Гацко). На шест бирачких мјеста сви листићи за избор чланова за Предсједништво БиХ нису имали штамбиљ и потпис члана бирачког одбора како је прописано (139A019 и 139A080 Ново Сарајево, 136A051 Центар Сарајево, 050A083 Тузла, 151A001A Мостар, 038B040Б Добој). Проглашавање неважећих листића за чланове предсједништва БиХ није обављено у складу са прописима ЦИК-а на два бирачка мјеста (079A034 Живинице, 032A023 Сански Мост). На једном бирачком мјесту (133A080 Нови Град Сарајево) приликом бројања гласова било је дописивања или поништавања гласова на гласачким листићима за избор чланова Предсједништва БиХ. На 14 бирачких мјеста било је примједби/приговора посматрача на утврђивање резултата за избор Предсједништва БиХ. На четири бирачка мјеста (035B014 Челинац, 083B029А Зворник, 034B010 Бања Лука, 135A039 Вогошћа) забиљежене су озбиљније неправилности током процеса бројања гласова које би могле имати утицај на резултате избора Предсједништва БиХ на том бирачком мјесту.

Утврђивање резултата за Представнички дом Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине - Гласачки листићи из кутије нису имали штамбиљ и потпис члана бирачког одбора на четири бирачка мјеста (136A051 Центар Сарајево, 054B018 Лопаре, 093A077 Зеница, 115A010 Кисељак). Проглашавање неважећих листића за ове нивое није обављено у складу са прописима ЦИК-а на седам бирачких мјеста (136A051 Центар Сарајево, 004A005 Босанска Крупа, 101B005 Шековићи, 038B040Б Добој, 131A041 Илиџа, 144B032 Пале РС, 111A023 Нови Травник). Дописивање гласова на гласачке листиће приликом бројања гласова за Представнички дом Парламентарне скупштине БиХ је забиљежено на два бирачка мјеста (133A019 Нови Град Сарајево, 083B026А Зворник).

Утврђивање резултата за остале нивое власти (Предсједник и потпредсједници Републике Српске, Народна скупштина Републике Српске, Представнички дом Парламента Федерације Босне и Херцеговине, скупштине кантона) - Гласачки листићи из кутије нису имали штамбиљ и потпис члана бирачког одбора на седам бирачких мјеста (136А051 и 136А024 Центар Сарајево, 004А005 Босанска Крупа, 101Б005 Шековићи, 038Б040Б Добој, 056Б002 Угљевик, 111А023 Нови Травник). Проглашавање неважећих листића за ове нивое није обављено у складу са прописима ЦИК-а на осам бирачких мјеста (074Б025 Теслић, 184Б011 Костајница, 185Б008 Милићи, 093А077 Зеница, 077А053 Завидовићи, 079А021 Живинице, 106А025 Ливно, 024Б036 Модрича).

8.5. Рад локалних изборних комисија

Посматрачи Коалиције „Под лупом“ су неометано пратили рад локалних изборних комисија уз изузетке у двије општине.

Гласачки материјал од бирачких одбора је у 81% случајева заприман у просторијама ЛИК/ОИК-а, у осталим случајевима, гласачки материјал је заприман у спортским дворанама, домовима културе, изнајмљеном простору и слично.

У пет општина/градова, сви чланови ЛИК-а нису били у просторијама ЛИК-а.

У 36% случајева, претежно сви чланови бирачког одбора су доносили бирачки материјал, у 53.5% случајева, дио чланова бирачког одбора је доносио бирачки материјал, а у скоро 10.5% случајева само предсједник бирачког одбора је доносио бирачки материјал.

У 6 општина/градова су се стварале велике гужве при примопредаји гласачког материјала. У три општине/града, услови су били такви да током чекања на предају материјала, може да дође до крађе, замјене или оштећења изборног материјала.

У три општине/града ЛИК није направио јасна правила и добру организацију за процес примопредаје од момента доласка бирачког одбора у локалну изборну комисију.

У 23 општине/града су забиљежени случајеви очигледно погрешно пакованог материјала од стране бирачких одбора.

У три општине/града забиљежена су оштећења која могу указивати на то да је неко отварао гласачки материјал. То се може односити на то да нпр. нема печата на врећи, печати су лабави или печати се разликују од стандардних који су на свим осталим врећама и сл.

У 88% случајева, представници локалних изборних комисија су радили стандардну провјеру материјала који се предаје. У десет општина/градова посматрачи су забиљежили да се ова процедура углавном поштује.

У 18 општина/градова, представници ЛИК-а су отварали вреће са циљем отклањања грешака у обрасцима или паковању материјала.

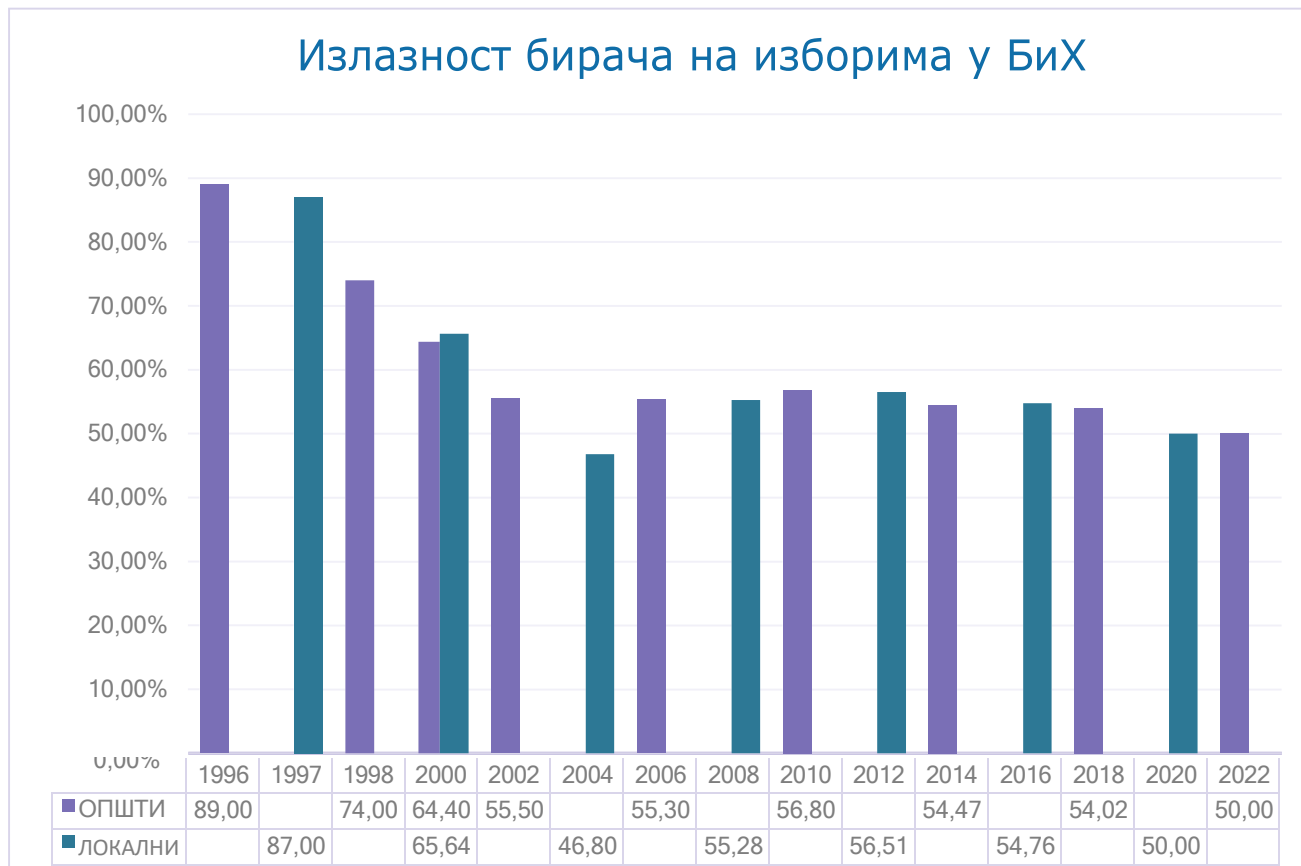
Најчешће грешке и/или проблеми који се јављају при примопредаји бирачког материјала са бирачких мјеста су: запечаћене вреће или погрешно паковање (29% случајева), грешке или погрешно попуњени обрасци (19% случајева). У 46% случајева није било проблема при примопредају бирачког материјала, а 6% случајева отпада на неке друге проблеме.

У 22 општине/града оператери који уносе податке у ЈИИС налазе на истој локацији гдје се заприма материјал. Посматрачи су навели да у двије општине/града оператери нису добро обучени за унос података, односно јављају се потешкоће при кориштењу ЈИИС-а. Најчешћи проблеми приликом уноса података у ЈИИС су да систем прави проблеме при уносу (12% случајева) и да оператери праве грешке при уносу (5% случајева). У 70% случајева није било проблема при уносу, а остали случајеви се односе на неке друге проблеме. У 75% случајева контролор изборних резултата вршио је надзор над оператерима који уносе податке у ЈИИС. У 23% случајева, посматрачи су извјестили да контролори углавном врше надзор, уз пар изузетака.

У 85% случајева није било поновног бројања. У случајевима када је било поновног бројања, у једној општини, поновно бројање су радили бирачки одбори, а у 11 општина и градова то су радили посебни тимови које формира локална изборна комисија. У шест општина/градова су уложени приговори на рад ЛИК-а. Посматрачи су оцијенили рад и активности локалних изборних комисија на сљедеће начине: одличан у 62% случајева, врло добар у 27% случајева, рад неколицине локалних изборних комисија је оцијењен као добар или задовољавајући, док рад ниједног ЛИК-а није оцијењен као лош.

8.6. Излазност

На Општим/Опћим изборима одржаним 2. Октобра 2022. године у БиХ право гласа искористило је 50% бирачког тијела или 1.652.501 бирача/ица, што је за 4 % мање него на Општим/Опћим изборима 2018. године и најмања излазност на Општим/Опћим изборима од почетка вишестраначких демократских избора у БиХ.

9. НЕПРАВИЛНОСТИ НА ИЗБОРНИ ДАН

9.1. Извјештаји посматрача/ица изборног дана

На изборни дан Коалиција је од својих посматрача/ица запримила информације о 91 критичној ситуацији на терену. Под овим појмом Коалиција подразумијева кршење процедура и изборних правила, значајније техничке грешке у раду изборне администрације на свим нивоима или инциденте на бирачким мјестима. У сарадњи са изборном администрацијом, у току изборног дана и ноћи успјешно су ријешене 73 критичне ситуације (80,22% забиљежених случајева).

Највише забиљежених случајева односи се на забрану посматрања или удаљавање с бирачког мјеста (22), неправилности при процесу гласања (10), неправилности у процесу гласања - професионални гласачи (9), неслагање у тесту тачности (7), застрашивање и притисци на бираче (7), недостатак изборног материјала (3), гласачки листићи који се налазе у кутији, а који немају штампил у доњем лијевом углу су неважећи (2), неправилности при издавању листића - гласачки листићи нису овјерени и потписани (1), дописивање гласова приликом бројања (1), те остало (29).

9.2. Пријаве грађана/ки

На изборни дан, грађани/ке су Коалицији „Под лупом“ упутили 90 пријава о различитим изборним неправилностима. Највећи број ових пријава односио се на пријаве о умрлим лицима на бирачком списку (33), затим 14 пријава о притисцима на бираче у непосредној близини бирачког мјеста, 10 случајева о непоштовању нове процедуре о стављању отиска штамбиља и потписивања гласачких листића, по четири пријаве грађана о куповини гласова, кршењу изборне ћутње и гласања у име других, итд.

10. ПОСТИЗБОРНИ ПЕРИОД

10.1. Утврђивање резултата избора

Утврђивање резултата избора у надлежности је ЦИК-а БиХ. ЦИК БиХ утврђује резултате непосредних и посредних избора истеком рока за подношење приговора и жалби, како је прописано Законом, и након правоснажности одлука. Изборни закон дефинише рокове за утврђивање изборних резултата, док се прописима ЦИК-а одређује редослијед утврђивања, обавјештавање јавности, те начин објављивања. ЦИК БиХ је дужна потврдити коначне резултате избора у року од 30 дана од дана одржавања. Резултати избора потврђени су 2. новембра 2022.⁵², чиме је испоштован законски рок. Ипак, потребно је нагласити да је процес утврђивања резултата као никад до сада пољуљао повјерење јавности у процес у првом реду због низа уочених неправилности и неслагања резултата са бирачких мјеста са оним утврђеним у Главном центру за бројање, али и због дужине трајања процеса утврђивања резултата. Током поступка за утврђивање изборних резултата, због низа уочених, пријављених и утврђених неправилности у вези са резултатима са бирачких мјеста, ЦИК БиХ је донијела наредбу да се врши контролно бројање гласачких листића за избор председника и потпредседника РС са свих 2.239 редовних бирачких мјеста. Ово је први такав случај да се су контролно бројали сви гласачки листићи за један ниво. И поред уочених великих неслагања које могу упућивати на озбиљне злоупотребе током процеса гласања и утврђивања резултата на самим бирачким мјестима, нису уважени захтјеви да се резултати за овај ниво пониште и избори понове из разлога, како је ЦИК БиХ утврдио, што уочене неправилности не утичу на коначни исход избора. Овакво тумачење утицаја неправилности и злоупотреба у изборном процесу није у интересу јавности нити осигурава ван сваке разумне сумње да је испоштована воља бирача из разлога што низ комбинованих неправилности, посебно када се говори о појави вишка или мањка гласачких листића, фалсификованих гласачких листића, оних без прописаног штамбиља, непрописно запакованог гласачког материјала, итд., мора бити основ за поништење избора, ако не за цијеле изборне утрке, онда барем за бирачка мјеста гдје је утврђен низ неправилности. Цјелокупном лошем утиску везаном за процес утврђивања резултата не доприноси ни чињеница да јавности још увијек није доступан извјештај о раду Главног центра за бројање са приказом свих утврђених неправилности. Коалиција “Под лупом” је тражила приступ овом извјештају од ЦИК БиХ, позивајући се на одредбе Закона о слободи приступа информацијама. Коалицији је, након истека рока предвиђеног Законом, одговорено да ЦИК БиХ још увијек није усвојила тражени извјештај. У одговору није прецизирано када ће овај Извјештај бити усвојен.

Током поступка утврђивања изборних резултата, ЦИК БиХ је издала наредбе за поновно бројање гласачких листића или отварање врећа због уклањања других неправилности на преко 240 бирачких мјеста, не рачунајући контролно бројање за избор председника и потпредседника РС.

⁵² Одлука о потврђивању резултата Опшних избора 2022.: <https://bit.ly/3BRX1IQ>

10.2. Заштита изборног права – примједбе и приговори

Правни оквир

Заштиту изборног права осигуравају изборне комисије, односно локалне изборне комисије и ЦИК, те Апелациони одјел Суда БиХ. Прописи који се односе на систем приговора и захтјева утврђени су у Изборном закону, Закону о управном поступку БиХ те Упутству ЦИК-а⁵³. Изборне комисије штите изборна права по службеној дужности, на основу сазнања или на основу приговора које упуте овлашћена лица. Према одредби Изборног закона, та овлашћена лица су бирач и политички субјект. Бирач, према тумачењу ЦИК-а, може уложити приговор само онда када је угрожено његово лично изборно право што, према мишљењу Коалиције, представља доста рестриктивно тумачење јер онемогућава званично улагање приговора грађанима, па и удружењима и другим заинтересованим странама у изборном процесу онда када је њихово изборно право посредно угрожено. Такође, када су у питању политички субјекти, приговоре могу улагати политички субјекти, али не и кандидати тих субјеката појединачно без подршке свог политичког субјекта. Коалиција је става да би се круг лица који имају право уложити приговор на изборни процес требао проширити.

Пријављене изборне неправилности надлежним органима

Коалиција „Под лупом“ је, пратећи праксу из ранијих изборних циклуса, све уочене неправилности пријављивала надлежним органима, првенствено ЦИК БиХ. Тако су ЦИК-у БиХ поднесене пријаве, односно иницијативе за покретање поступка против 33 различита политичка субјекта и/или кандидата политичких субјеката са 157 различитих случајева незаконитог плаћеног оглашавања. ЦИК БиХ је провела поступке по свакој од пријава, а за оне за које је утврдила да је плаћено оглашавање било у сврху кампање, изречене су новчане санкције.

Коалиција „Под лупом“ је поднијела и иницијативу за покретање поступка за кршење Изборног закона БиХ у смислу вођења кампање у периоду када то није дозвољено за поједине кандидате за члана Предсједништва БиХ. Иако вођење кампање од стране ових кандидата не спада нужно у забрањено плаћено оглашавање, него *де факто* све друге активности које јесу активности кампање (посјете градовима, разговори са бирачима, изношење програма, планова и слично), Коалиција је мишљења да треба услиједити одређена реакција надлежног органа, јер се оваквим понашањима и активностима обесмишљава само постојање периода изборне кампање, који је Законом прописан на 30 дана прије изборног дана. Ове пријаве су одбачене, међутим и даље остаје потреба да се законским измјенама изборна кампања заиста и стави у временски оквир, те да се нађе начина да се спријечи вођење кампање мимо тог одређеног периода.

Иако је и у ранијим изборним циклусима Коалиција „Под лупом“ редовно пријављивала забиљежене случајеве трговине мјестима у бирачким одборима, охрабрени измјенама Изборног закона БиХ којим се иста изричито забрањује, до објаве овог Извјештаја Коалиције је ЦИК БиХ поднијела иницијативе за покретање поступка за ова кршења Закона у преко 50 појединачних случајева у 33 основне изборне јединице.

⁵³ Упутство о процедурама за рјешавање по приговорима и жалбама изборним комисијама: <https://bit.ly/2PIrHRr>

На основу тих пријава, изречене су и прве санкције за ово кршење Закона, и то тако што су изречене новчане санкције и појединцима и политичким субјектима које су представљали, док је појединцима и забрањено учешће у раду изборне администрације на 4 године. Коалиција нема информацију да ли су ове санкције постале и правоснажне, са обзиром на то да постоји могућност улагања жалбе на одлуке ЦИК БиХ.

Коалиција је на адресу ЦИК БиХ на изборни дан упутила и пријаву о кршењу изборне шутње, те злоупотреби јавних ресурса, међутим ове пријаве су одбачене. Након избора, Коалиција је доставила ЦИК БиХ на знање и даље поступање, те сва своја сазнања у вези са изборним даном, укључујући и преглед уочених озбиљнијих неправилности на бирачким мјестима које су пријавили посматрачи/це Коалиције, као и преглед извјештаја о посматрању локалних изборних комисија у изборној ноћи.

Због неправилности на бирачким мјестима приликом утврђивања резултата, у Законом предвиђеном периоду, Коалиција је ЦИК-у БиХ послала захтјеве за поновна бројања на укупно 40 бирачких мјеста у 5 основних изборних јединица. Ови захтјеви нису прихваћени.

Приговори и жалбе током изборног периода

Једна од препорука Коалиције „Под лупом“, дужи низ година, била је да ЦИК БиХ треба благовремено објављивати информације о закримљеним приговорима и одлукама о истима на својој интернет страници, а што је по први пут и учињено за Опште изборе 2022. године. Наведено свакако представља корак напријед у транспарентности изборног процеса у овом сегменту.

ЦИК-у БиХ је током изборног периода Опшних избора 2022. године упућено 443 приговора⁵⁴. Приговори су се односили на

- Изборну кампању из надлежности Регулаторне агенције за комуникације (РАК): 9. Ови приговори су упућени РАК-у на даље поступање.
- Поступак жријебања позиција у бирачким одборима: 6
- Плаћена изборна кампања прије званичног почетка исте: 95
- Лажно представљање у изборном периоду : 2
- Говор мржње у периоду изборне кампање: 32
- Кориштење јавних ресурса у изборне сврхе: 63
- Кршење изборне шутње: 61
- Повреде на бирачким мјестима на дан избора из надлежности локалних изборних комисија: 143
- Приговори на објављене изборне резултате: 32

ЦИК БиХ је закримила 126 захтјева за поновно бројање гласова на бирачким мјестима, од којих је 37 уважено, и то углавном на начин да је ЦИК БиХ по службеној дужности наложила поновно бројање, с обзиром да су оцијењени као поднесени од стране неовлаштених лица.

⁵⁴ Подаци ЦИК БиХ са пресеком на дан 28.12.2022. Преглед приговора и жалби се може пронаћи на:

<https://bit.ly/3Go3acj>

Остали захтјеви су оцијењени као неосновани, недопуштени или поднесени од стране неовлаштеног лица. ЦИК БиХ је у овом изборном циклусу дјеловала знатно више проактивно када је у питању налагање различитих радњи, укључујући и ове, по службеној дужности.

У другостепеној надлежности по жалбама на одлуке локалних изборних комисија, на поступке у вези са додјелом позиција у бирачким одборима, именовање бирачких одбора, плакатирање и кршења правила изборне кампање ЦИК БиХ је поступала у 76 случајева.

У вези са утврђивањем резултата Општинских избора 2022. године, Апелационом вијећу Суда БиХ је поднесено 13 жалби. Једна жалба је од стране Суда оцијењена као недопуштена, једна је ријешена уз измијењену Одлуку ЦИК БиХ о утврђивању резултата, док су остале оцијењене као неосноване. Овиме се наставио тренд поступања Апелационог вијећа Суда БиХ који потврђује одлуке ЦИК БиХ у готово свим случајевима.

10.3. Имплементација изборних резултата

Резултати избора потврђени су у Законом предвиђеном року од 30 дана, објављени су 2. децембра 2022. године. Изборни закон БиХ дефинише рокове за конституисање представничке и законодавне власти, као и Предсједништва БиХ. Ти рокови су различити зависно о којем нивоу власти се ради, а максимални рок је до 30 дана од дана објаве коначних резултата од стране ЦИК-а. Законодавна тијела, као и Предсједништво БиХ, те Предсједник и потпредсједници РС који се непосредно бирају на Општинским изборима одржали су конституишуће сједнице углавном у предвиђеним роковима⁵⁵. Изузетак су кантоналне скупштине у 8 кантона које су то учиниле након предвиђеног рока⁵⁶ и Представнички дом Парламента ФБиХ⁵⁷, који се требао конституисати у року од 20 дана након објављивања резултата избора. Народна скупштина РС је конституисана у предвиђеном року.

Посредни избори за домове народа у РС БиХ и ПФБиХ су у процесу конституисања. Није конституисана извршна власт на нивоу државе, на нивоу Федерације БиХ, као ни избор предсједника и потпредсједника Федерације БиХ. Такође није извршен избор извршне власти на нивоу кантона. Формирана је само једна влада кантона, Влада ЗДК⁵⁸, осталих девет кантоналних влада није формирано до објаве овог извјештаја. Влада РС одржала је прву сједницу 23.12.2022. године.

Избор делегата у Вијеће народа Републике Српске покреће се приликом конституисања НСРС-а, а одржава најкасније мјесец након потврде изборних резултата од ЦИК-а, који су објављени 02.12.2022. године, тако да је Вијеће народа Републике Српске формирано након предвиђеног рока⁵⁹

⁵⁵ Предсједништво БиХ: 16.11; Предсједник и потпредсједници РС: 15.11.; ПД ПФБиХ: 1.12.; НСРС: 15.11.; скупштина Тузланског кантона: 10.11.; скупштина Сарајевског кантона: 11.11.2022.

⁵⁶ Кантон 10, Унско-сански кантон: 14.11; Босанско-подрињски 15.11; Посавски кантон: 16.11; Херцеговачко-неретвански: 17.11; Западнохерцеговачки, Зеничко-добојски: 21.11; Средњобосански: 22.11.2022.

⁵⁷ Конституирајућа сједница Представничког дома ФБиХ је одржана 1.12.2022.

⁵⁸ Формирање Владе Зеничко-добојског кантона 27.12.2022.

⁵⁹ Конституирање Вијећа народа Републике Српске 15.12.2022.

11. МЕТОДОЛОГИЈА ДУГОРОЧНОГ ПОСМАТРАЊА ИЗБОРА

Коалиција „Под лупом“ посматра цјелокупни изборни процес у БиХ што подразумејева све фазе изборног процеса, од дана расписивања избора па све до имплементације изборних резултата и формирања власти. У ту сврху организује се дугорочно посматрање које служи да би се континуирано пратио цијели изборни процес, како би се могла дати свеукупна слика која би обухватила што је могуће шири спектар активности везаних за изборе, а не само изборни дан као такав.

Дугорочно посматрање Општинских/Опћинских избора 2022. године Коалиција је провела у сарадњи са 85 организација цивилног друштва, неформалних група и активиста/киња из цијеле БиХ и 100 дугорочних посматрача/ица који покривају све основне изборне јединице у БиХ, њих 143 (општине, градови и Брчко дистрикт). Дугорочни посматрачи/це на терену посматрају рад и сједнице свих општинских/градских изборних комисија у БиХ, активности предвиђене изборним календаром и поштовање рокова, изборне неправилности, те медијско извјештавање. Од Локалних избора 2020. дугорочни посматрачи Коалиције извјештавају путем онлајн извјештајних образаца и базе података на унапријед дефинисана питања, а што омогућава брже систематизовање одговора, те лакше препознавање трендова и идентификовање проблема у вези са изборним процесом. О својим активностима дугорочни посматрачи извјештавају на седмичном нивоу, те су послали укупно 1.573 редовна извјештаја о кључним налазима посматрања. Дугорочни посматрачи/ице Коалиције Под лупом одржали су 1.965 састанака са различитим актерима изборног процеса (изборном администрацијом, политичким субјектима, институцијама, полицијским управама, организацијама цивилног друштва, медијима и другима) у циљу што објективније оцјене изборног процеса у БиХ. Извјештаји дугорочних посматрача чине окосницу овог прелиминарног извјештаја.

Коалиција „Под лупом“ је посматрала изборни дан 2. октобра са 1.813 грађанских, нестраначких посматрача.

Користећи се методологијом статистички утемељеног посматрања избора⁶⁰ која подразумејева распоређивање посматрача на тачно одређеном узорку бирачких мјеста и која је први пут у БиХ примијењена од стране Коалиције на Општинским/Опћинским изборима 2014. године, прикупљени подаци су статистички релевантни за цијелу БиХ. Ова напредна методологија проводи се од стране сличних организација широм свијета и представља позитиван методолошки помак од класичног посматрања избора које се базира на покривању што већег броја бирачких мјеста. Уз то, она омогућава фокусирање на битна питања изборног дана и брзину прикупљања и обраде информација.

Коалиција Под лупом радила је и паралелну обраду резултата гласања (тзв. ПВТ) за ниво Предсједништва БиХ. Резултати гласања које је Коалиција обрадила на темељу статистички репрезентативног узорка бирачких мјеста унутар су маргине статистичке грешке у поређењу са резултатима које је објавила ЦИК БиХ, захваљујући чему Коалиција Под лупом може потврдити резултате гласања за ниво Предсједништва БиХ.

60 Енг. Статистицаллу Басед Обсерватион – СБО

Изборни дан посматран је и у локалним изборним комисијама, њих 143. Коалиција „Под лупом“ је за Опште/Опће изборе 2022. године, одржане 2.10. формирала оперативни Позивни центар са преко 80 ангажованих оператера који су у реалном времену запримали и обрађивали информације са терена. Сви посматрачи изборног дана су прошли обуку о законским и подзаконским актима који прописују процедуре изборног дана и о начину комуникације и извјештавања, те потписали Кодекс понашања обавезујући се на објективно и непристрасно извјештавање. Посматрачи изборног дана су били задужени за мониторинг процеса отварања бирачких мјеста, гласања, затварања бирачких мјеста, бројања гласова и утврђивања резултата, те слање информација о истима путем система СМС извјештавања у реалном времену и позива према Позивном центру Коалиције. Извјештаји и налази посматрача изборног дана су окосница овог Извјештаја у сегменту оцјене квалитета процеса и провођења избора на изборни дан.

Коалиција је за Опште/Опће изборе 2022. извјештавала јавност у редовним интервалима о проценту излазности бирача. Излазност коју је Коалиција забиљежила одговара излазности коју је презентовала изборна администрација.

Осим посматрања рада општинских/градских изборних комисија, Коалиција посматра и рад ЦИК-а БиХ, што је редовна пракса од формирања Коалиције 2014. године. За Опште/Опће изборе 2022. године, сједнице ЦИК-а БиХ биле су отворене и доступне за јавност путем званичног *Youtube* канала ове институције што је пракса од 2020. године.

12. О НАМА

12.1. О Пројекту „СТЕП“ и Коалицији „Под лупом“

Центри цивилних иницијатива (ЦЦИ), као координатор пројекта, заједно са Центром за грађанску сарадњу (ЦГС) Ливно, Форумом грађана Тузле (ФГТ), Удружењем грађана “Демократија-Организовање- Напредак” – ДОН Приједор и „Perpetuum mobile - Институтом за развој младих и заједнице“ из Бање Луке, као партнерима на пројекту, а у оквиру Коалиције за слободне и поштене изборе „Под лупом“, имплементирају пројект „Системска транспарентност у изборном процесу“ (СТЕП), којег финансира Европска унија (ЕУ), а суфинансира Америчка агенција за међународни развој (УСАИД) и Мисија Организације за сигурност и сарадњу у Европи (ОСЦЕ) у БиХ. Пројектом СТЕП се изравно повећала снага и видљивост организација цивилног друштва (ОЦД) у грађанском посматрању избора и подржао развој цивилног друштва у процесу демократизације у БиХ, обухватајући два изборна циклуса: Локални избори 2020. и Општи / Опћи избори 2022. године.

Кроз пројекат СТЕП осмишљен је низ активности подијељених у пет компоненти, слиједећи императив изградње капацитета ОЦД-а с циљем јачања грађанског друштва да се оспособи за даље, јаче, видљиве и одрживе активности посматрања избора у будућности. СТЕП се састоји од сљедећих пет компоненти: Изградња капацитета и развој мреже, Посматрање избора, Развој јавних политика и заговарање, Комуникација с јавностима и едукација бирача/бирачица и Мониторинг медија.

Коалиција за слободне и поштене изборе „Под лупом“, као неформална коалиција организација цивилног друштва постоји од 2014. године. До сада је Коалиција посматрала 18 различитих избора у БиХ, укључујући редовне, пријевремене и поновљене изборе на различитим нивоима. На свим споменутих изборима је било ангажовано преко 15.000 грађанских, нестраначких посматрача/ица Коалиције „Под лупом“. Коалиција је до сада изравно радила са преко 150.000 грађана/ки, од чега преко 50.000 младих. 26 препорука Коалиције "Под лупом" до сада је дјеломично или у потпуности имплементирано у изборна правила, што је резултирало побољшањем изборног процеса. Према истраживању ИПСОС-а из августа 2018. године, Коалиција „Под лупом“ је актер изборног процеса којем грађани највише вјерују.

Осим тога, Коалиција се бави истраживањима и изработом међународних компаративних анализа, праћењем сједница Средишњег изборног повјеренства БиХ, организовањем округлих столова и конференција окупљајући представнике/це законодавних институција власти, изборне администрације, међународне и академске заједнице, те медија и цивилног друштва. Коалиција заговара унапређење изборног процеса у свим његовим сегментима. Поред наведених активности, Коалиција у изборној години врши и едукацију младих бирача/ица који први пут излазе на изборе, а с циљем мотивисања и охрабривања да активно учествују у изборном процесу.

12.2. Коалиција у бројкама

На Општим/Опћим изборима у БиХ одржаним 2. октобра 2022., Коалиција "Под лупом" ангажовала је 1.813 грађанских, нестраначких посматрача/ица. Посматрачи/це Коалиције су посматрали изборни процес на 970 редовних бирачких мјеста, те у 143 општинских и градских изборних комисија. Ангажовано је и преко 80 особа у Позивном центру за обраду података. На изборн дан за примљено је и обрађено више од 190.000 различитих информација о току изборног процеса.

С циљем посматрања Општинских/Опћинских избора 2022. године, дугорочни посматрачи/ице одржали су преко 300 едукација у циљу изградње капацитета изборних посматрача и грађана/ки и припрема за изборе. Одржано је 1.965 састанака са локалним изборним комисијама, представницима политичких субјеката, невладиних удружења, медијима и другим актерима изборног процеса. На изборни дан, Коалиција је имала 1.813 посматрача/посматрачица на бирачким мјестима широм БиХ. Током избора забиљежене су 1.202 изборне неправилности прије изборног дана, док су Правном тиму Коалиције посматрачи/це пријавиле 91 случај озбиљнијих кршења изборних правила на изборни дан.

У периоду дугорочног посматрања Општинских избора 2022. године, забиљежено је 869 медијских објава о активностима Коалиције "Под лупом". У току изборног периода, Коалиција је организовала 12 конференција за медије и објавила 17 саопштења за јавност. Више од 2 милиона грађана/ки информисано је о изборном процесу кроз активности Коалиције Под лупом у претходним годинама.

12.3. Изрази захвалности

Коалиција „Под лупом“ је, својим радом и залагањем за слободније и поштеније изборе у БиХ и веће учешће грађана и грађанки директно у изборном, процесу стекла повјерење и подршку домаће и међународне јавности. Све оно што је постигнуто до сада не би било могуће без свих оних који су подржавали наш рад и учествовали у активностима Коалиције. Највећу захвалност дугујемо нашим посматрачима/ицама, грађанима/кама БиХ, који су препознали важност мисије Коалиције и активно учествовали у унапријеђењу изборног процеса и изборне културе у БиХ. Они су непосредно ојачали повјерење у изборни процес и поштовање слободне воље свих бирача/ица. Такође, хвала и свим грађанима/кама БиХ који су исказали своју подршку активностима Коалиције и пријављивали изборне неправилности, те су на тај начин дали свој допринос слободним и поштеним изборима у нашој земљи. Донаторска финансијска и савјетодавна подршка осигурала је квалитетне и одговарајуће услове рада, те чврст темељ за конкретизацију пројектних циљева. Конкретно, захваљујемо се Европској унији (ЕУ), Америчкој агенцији за међународни развој (УСАИД) и Мисији Организације за сигурност и сарадњу у Европи (ОСЦЕ) у БиХ за континуирану подршку у претходним годинама, али и другим домаћим и међународним организацијама и институцијама на сарадњи. Захвалност дугујемо и свим медијским кућама које су на професионалан начин извјештавале о изборном процесу, а нарочито оним које су бесплатно уступиле свој медијски простор за активности Коалиције "Под лупом".

Хвала и свим административним тијелима која су отворила врата особљу Коалиције, те показали спремност за сарадњу. Ми вјерујемо да је изборни процес у БиХ могуће унаприједити и активно радимо на томе.

Хвала Вам!

Пројекат финансира
Европска унија

Ова публикација израђена је уз финансијску подршку Европске уније.

Садржај публикације је искључива одговорност Коалиције Под лупом и не одражава нужно стајалишта Европске уније.

Израда ове публикације израђена је уз финансијску подршку Америчке агенције за међународни развој (УСАИД).

Садржај публикације искључива је одговорност Коалиције под лупом и не мора нужно одражавати ставове УСАИД-а или Владе Сједињених Америчких Држава.

Пројекат финансира
Европска унија

Пројекат дијелом суфинансира

**Системска транспарентност у
изборном процесу (СТЕП пројекат)**

@Koalicija Pod lupom

